



# Josef Friedrich

\* 13. 1. 1890      + 17. 12. 1968

## Moje vzpomínky



Dnes je 20.11.1967, za necelé 2 měsíce mi bude 78 let. Je teda nejvyšší čas, abych sepsal některé vzpomínky ze svého života, který jsem prožil v době značně pohnuté. Čas už mnoho zastřel v mé paměti, ale zase mnoho věcí utkvělo v ní přesně a vidím je ještě tak jasně, jakobych je zažil před nedávnem. Budu se teda snažit, pokud mi to ještě čas dovolí, abych zachytil pár vzpomínek z této rušné doby. Madam Cense (vyslov Sáns) v Paříži mi sice kdysi četla z ruky, že se dožiju asi 80 let, ale písemně to od nikoho zaručeno nemám.

Narodil jsem se 13.ledna 1890 v Kroměříži v rodině oficiála (gruntovního - vedoucího pozemkových knih) v Kroměříži, uvítán 3 bratry a jednou sestrou. Můj otec pocházel z Českého ráje, kde měl dědeček kovárnu v Jičíně. Do Jičína se dědeček nastěhoval z osady Pařízku (obec Mladějov) a psal se Frydrych. Teprve jičínský farář zapsal tatínkovo jméno jako Friedrich. Otec studoval 4 třídy reálky v Jičíně a pak se učil kovářem. Sloužil pak 12 let na vojně u dělostřelců (mezi jiným i v Budapešti) a končil svou vojenskou službu jako šikovatel v Hranicích na Moravě v tamní kadetce jako vychovatel chovanců. Pak jako certifikatista (dále sloužící voják) odešel k soudu do Holešova. Ještě v Hranicích se oženil s Toníčkou Šrámkovou, která pocházela z provaznické rodiny z Malenovic u Zlína, tou dobou usedlou v Zašové u Rožnova pod Radhoštěm. Ještě v Hranicích se jim narodil Jaroslav, Kamila a Karel a pak v Holešově Bohuslav. Posledním jejich dítětem jsem byl já!

Abych závčas zachytil hlavní události svého života, napíšu zprvu jen chronologicky, kudy jsem se po světě pohyboval v mládí a pak se pokusím zachytit svoje válečné osudy.

Do školy jsem začal chodit v Kroměříži, když mi bylo 5 1/2 roku. Na II.pololetí druhé třídy jsme se již stěhovali do Rožnova, kde jsem vychodil i třetí třídu. Pak jsem chodil do školy v Třebíči, kde jsme zůstali jen 10 měsíců a nastěho-

vali jsme se do Uherského Ostrohu, kde jsem vychodil pátou třídu obecnou. Do gymnasia jsem začal chodit ve Strážnici, kde jsem pobyl až do tercie. Od kvarty až do sexty jsem byl ve Valašském Meziříčí a poslední 2 léta jsem dodělal v Olomouci, kam se zatím naši přestěhovali z Ostrohu.

Příčinou častého stěhování naší rodiny bylo to, že tatínek vždy hleděl dostat se na výhodnější místo. Maminka ovšem každé stěhování oplakala a říkala, že už nikde si nezvykne tak, jako v posledním místě. Říkávala také: "Dvakrát se stěhovat, to je jako jednou vyhořet."

Na universitu jsem šel do Prahy. Tuto cestu mi probojeval už náš Bohuš, který první protrhl tu tradiční cestu do Vídně a studoval již v Praze. Tatínek to zprvu nerad viděl, protože jeho heslo bylo, že musíme znát "německý jako český". A maminka nám nejdříve řekla, že my dva, Bohuš a já, jsme insurgenti.

Přejdu hned k mým válečným letům, protože to byly nejušnější doby mého života. Válka mne zastihla v Hustopečích u Brna, kde jsem byl na prázdninách u bratra Jaroslava. Při návratu z odpolední procházky po polích za úmorného vedra viděl jsem sběh lidí na náměstí u okresního hejtmánství. Byla tam vylepena mobilizační výzva. Museli byste se vžít do té doby, kdy se čas líně vlekl bez větších vzruchů.

S válkou neměli lidé žádné zkušenosti, protože (vynecháme-li okupaci Bosny a Hercegoviny) poslední válku vedla habsburská monarchie v r.1866. Chystal jsem se hned na cestu k pluku do Olomouce. Staříček Půstá, otec Štefinky, který byl také tou dobou v Hustopečích mne utěšoval, že na mne ani nedejde, protože než projdu vojenským výcvikem, bude válka skončena, jako to bylo v r.1866. Večer uspořádali místní Němci pochodňový průvod, při němž s velkým nadšením vykřikovali nenávislná hesla proti Srbům a Rusům. České obyvatelstvo ovšem válkou nadšeno nebylo. Druhého dne jsem jel přes Brno

do Olomouce. V kasárnách jsem se postavil do řady mezi druhými, sundal jsem si kabát a čekal na lékaře, který nás měl prohlédnout, zda jsme schopni služby. Ty prohlídky byly ovšem jen formální.

Když jsem tak již chvíli stál, všiml jsem si, že hned za námi jsou dvěře na ulici otevřeny. Oblékl jsem tedy kabát a vyběhl jsem ven. Vrtala mi totiž hlavou ta myšlenka, že v mobilizačním povolání je malé nedopatření. Měli se dostavit ti branci, kteří mají vojenskou knížku a cvičili již ve zbrani. Já jsem sice vojenskou knížku měl, ale měl jsem dosud jako student odklad vojenské služby. Šel jsem proto na radnici dotázat se, zda se vůbec mobilizace vztahuje na mne. Německý úředník na vojenském referátu mne ovšem hned hnál, abych ihned šel do kasáren. Obrátil jsem se proto na hejtmanství pro Olomouc-venkov a přišel jsem tam zrovna v dobu, kdy baron Gostheimb přijímal audience. Postavil jsem se skromně na konec řady a když jsem s okresním hejtmanem zbyl sám, opětoval jsem svůj dotaz. Citoval jsem doslovně slova vyhlášky a projevily jsem mínění, že se mne to netýká. Baron se zamyslel a pak povídá: "No když se to vezme doslovně, tak se mobilizace na Vás nevztahuje. Ale se mnou jste o tom nemluvil." Poděkoval jsem a uháněl na nádraží, abych odjel do Rožnova k sestře. Bylo mi ale ve vlaku úzko, protože jsem jel ve vagonu sám, kdežto vlaky na Olomouc a na Kroměříž byly přeplány lidmi, kteří jeli na vojnu. Na stanicích jsem viděl srdceryvné scény loučících se žen, kdežto vojáci byli většinou opilí.

Vlaková spojení byla značně omezená, proto jsem ve Val. Meziříčí nečekal, hodil jsem kufřík na rameno a šel jsem pěšky do Rožnova. Cestou z nádraží jsem potkal dobrého známého, obecního sekretáře Kramoliše; když jsem mu řekl, jak jsem na tom, pozval mne na druhý den do kanceláře a dal mi do vojenské knížky obecní razítko, že jsem se den po vyhlášení mobilizace přihlásil k pohybu, čímž jsem byl kryt.

Za měsíc však došlo k povolání těch, kteří byli letos odvedeni. Protože já jsem byl odveden již před 2 roky, nedalo se s tím již špásovat a jel jsem na místo k pluku do Olomouce, kam jsem patřil, do Kroměříže, kam byli voláni ti čerstvě odvedení. Po šeredné noci v kasárnách na slámě, kolem nichž jsem kdysi jako malý chlapeček běhával do školy, postavil jsem se do houfu branců, kteří čekali na zařazení. Vyšel pak z kasáren četař, který volal, ať si připravíme povolávací lístky.

Stál jsem sice až vzadu, ale jak zahlédl, že ukazují vojenskou knížku, hned se mne ujal a zavedl mne před odvodní komisi. Tam se do mne zle pustili, proč jsem před 4 týdny nenarukoval. Odpověděl jsem, že se mne výzva netýkala, že i okresní hejtmanství ve Val. Meziříčí mne tak informovalo. Důstojník sáhl po telefonu se slovy: "Hned se přesvědčíme." Na to já: "Snad to ani nebude třeba, vždyť mám ve vojenské knížce razítko obce, kde jsem se hlásil k pobytu den po mobilizaci." Na to mi řekli, abych se nebál, že se mi nic nestane, abych se jen hned hlásil u svého 54. pluku v Olomouci.

To jsem také učinil. Byl jsem sice přijat s mírným údivem, že jdu tak pozdě, ale nic se nestalo. Teď ovšem nastala pro mne tvrdá škola výcviku. V něm jsem vytrval plně 4 dny. Pak po očkování proti neštovicím mi silně opuchlo rameno a zůstal jsem 3 dny v nemocenském stavu. Měl jsem povolenno bydlet mimo kasárna; bydlel jsem u přítele Höfra. Ten mi večer půjčoval zimník a cylindr a choďovali jsme společně na promenádu. Hned v prvních dnech jsme se potkali s našim spolužákem z gymnasia dr. Celestýnem Brachem, který již skončil studia a byl zaměstnán v olomoucké nemocnici. Ten mi řekl, zda bych ho nemohl navštívit v nemocnici. Šel jsem tam i s Höfrem. Dr. Brach mne prohlédl a ukázal mi místo na levé straně hřbetu. Na toto místo si mám stěžovat. On zatím promluví se svým známým, záložním vojenským lékařem z Prostějova, který byl náš plukovní lékař. Po několikerém odkladu mne lékař určil

k superarbitračnímu řízení, které se konalo vždy za 4-6 neděl. K této prohlídce došlo za několik dní a já jsem od ní vylítl jako naolejovaný blesk s posudkem "úplně zdrav". Já jsem se ovšem hlásil opět nemocen. Plukovní lékař se podivil, jak jsem dopadl, poslal mne do vojenské nemocnice v Klášteře Hradisku. Dr.Brach mi pak řekl: "Na Klášteře Hradisku je doktor, který není přístupný žádné protekci. Já se však znám s jeho asistentem, kterého upozorním na Tvůj případ a řeknu mu, že Tě už 2 léta léčím na tuberkulozu. Požádám ho, aby mi pak řekl, co u Tebe našel lékař v Klášteře Hradisku, že by mne to zajímalo. Ať ovšem tomu doktorovi nic neřekne, že by mne jen zajímal jeho úsudek."

I seběhlo se toto: Den před prohlídkou jsem snědl v kantýně kus staršího salámu a dostal jsem z toho prudkou běhavku. Když do našeho sálu přišel lékař a dospěl až k posteli, před kterou jsem stál já, upozornil ho asistent polohlasem: "To je Friedrich? Já tam stál celý zelený a doktor hned zavolal: "Zavřete ty okna! Což nevidíte, že pacientům je zima?" Pak se dal do důkladného proklepávání toho místa, které jsem mu označil. S nepochopením kroutil hlavou, pak se jal proklépávat druhou stranu a tvář se mu vyjasnila. "Vy se mýlíte! Nemoc Vám sedí na druhé straně prsou. Ty Vaše bolesti, to jsou jen výstřelky z druhé strany." Na mně bylo celkem jedno, zda je to nalevo nebo napravo, jen když jsem byl znovu určen k superarbitraci. Kaprál v kanceláři - židáček, mi řekl: "Já se vám divím. Takoví nemocní lidé by se měli dobrovolně hlásit na frontu, ať jsou vlasti aspoň tam ještě užiteční." A já: "To se Vám to mluví, když jste zdravý." On na to? "Nemyslete si, že Vás budeme zdarma živit. Jeďte si domů, my Vás pak zavoláme."

A tak jsem byl koncem září 1914 zase v Rožnově. S Höfrem, jehož tatínek byl vojenským zvěrolékařem a měl proto přístup do důstojnické společnosti, jsem se domluvil, že mi napíše, jakmile bude určen termín k superarbitračnímu řízení a já si vhodím ruksak na ramena a na několik dní z Rožnova zmizím

do hor. Po dvakrát jsem dostal toto upozornění, ale ku podivu, předvolání jsem nedostal. Napsal jsem teda Jaroslavovi do Dačic, aby mi poslal moje knihy, že se budu připravovat k II.státní zkoušce. Tak jsem si klidně seděl v Rožnově, zatím válka stále pokračovala. Kdež bych se byl tenkrát nadál, že ještě války dost užiju a že uvidím na erární útraty poprvé moře v Archangelsku a Alpy u Grenobleu.

Jednou po obědě objevil se u nás Bohoušek v civilu a povídá: "Já mám strašnou nemoc" a ukázal mi spodní víčka. "Já mám trachom." Poradil mu to jeden haličský Žid. Vždy před lékařskou prohlídkou natřel si víčka uvnitř modrou skalicí, co vypadalo jako trachom. A tak jsme si oba spokojeně žili v kátiši v Rožnově. Bohuš byl již v prvních dnech války raněn. Saluvil si s jedním kamarádem, že si vzájemně prostřelí ruku. Když však leželi v přední linii, byl jeho kamarád náhodou raněn a tak se Bohuš moc nerozmýšlel, natáhl levou ruku jak daleko mohl a prostřelil si dlaň. V Linci v nemocnici, když se mu rána rychle hojila, zdržoval to hojení kapesním nožem.

V září 1915 jsem si zažádal na universitě v Praze, aby mi byl určen termín k II.státní zkoušce. Koncem října se však u nás objevil četník a oznámil mi, že hejtmanství v Meziříčí žádá moji vojenskou knížku. Dal jsem mu jí a řekl jsem, že čekám na povolání k superarbitraci. Za pár dní přišel četník znovu, že se mám ihned dostavit k pluku.

Po příchodu do Olomouce 1.11.1915 jsem se musel představit u raportu plukovníku Ecklingovi a hlásil jsem se také s prosbou. Protože jsem neuměl dobře německy, učinil jsem to takto:

"Einjährig greiwiliger Josef Friedrich bittet gehorsamst o udělení 10-denní dovolené, aby mohl složit státní zkoušku." Na to Oberst Eckling: "No to byste mi musel napřed dokázat, že je to ve prospěch války." Na to já: "To prosím nevím, ale je o tom výnos ministerstva války." Oberst si dal přinést

sbírku výnosů a druhý den jsem byl v Praze.

V kanceláři pluku jsme se také dověděl, proč mne nevolali k superarbitraci. Byl to normální vojenský šlendrián. Moje spisy založili omylem do fasciklu jiného Friedricha a uložili ad acta. A kdyby mne nebyl udal někdo z Rožnova na hejtmanství, byl bych tam poseděl snad až do konce války.

Po složení státnice, kterou jsem konal v ubohém erárním vojenském manduru, nastoupil jsem teda už doopravdy svou vojenskou kariéru. Vypadal jsem ve svých téměř 26 letech hodně odlišně od 19-letých nováčků a byl jsem, zdá se, pod stálým dozorem. Jednou mne překvapil kadet-aspirant, který byl v civilu redaktorem štváčekského protičeského listu "Nordmährerblatt" ve Šternberku, při obědě. Pomocí jednoho kaprála mi prohlédali kufřík a pak i kapsy. Hledali nějaké velezrádné tiskoviny a měli na konec úspěch. Zabavili u mne výstřižek z novin - nové ceny tabáku.

Při cvičení jsem si vysloužil čestný název "Unförmner". Já, starý Sokol, nevěděl jsem se najednou vyznat, co je to "vlevo bok" nebo "vpravo bok" a s naprostým úspěchem jsem kazil hromadná cvičení. Nezbylo nakonec nic jiného, než přidělit mi zvláštního kaprála, který mne měl ve vědách vojenských vycvičit. Zároveň se mnou byl stejně postižen plavecký mistr - Žid z Vídně. Mám živě v paměti, jak jsme na sebe mrkali, když jsme se v podzimních mlhách na vojenském cvičišti na Falelberku potkávali.

Za měsíc jsme měli odcházet do důstojnické školy do Opavy. Když se mne náš důstojník ptal, zda si troufám jít do školy nebo zda si chci ještě jednou základní výcvik zopakovat, přihlásil jsem se k opakování. Než o 2 měsíce později došlo k dalšímu kursu v důstojnické škole, kam jsem byl zařazen i já. V Opavě jsme byli pohromadě ze 4 pluků: Češi, Němci a Poláci. Pokračoval jsem tam stejně úspěšně jako v Olomouci. Navíc dostávali jsme se tam do stálých rozporů s Němci. My Češi jsme úmyslně mlčeli při pochodu, když nám bylo nařizeno



zpívat. Nepomohlo ani to, že jsme museli cestou ze cvičení třískat sebou do uličního bláta. Za to, když Němci zanotovali nějakou vlasteneckou, začali jsme zpívat nějakou legrační polskou; tím jsme strhli i Poláky a tak německá píseň utonula v polském zpěvu.

Chodil jsem do České Besedy a když mi jednou důstojníci vzkázali po starším kolegovi (židovském advokátovi z Uherského Brodu), abych přišel také do německého kasina, řekl jsem, že se mi v Besedě líbí.

V den, kdy noviny ohlásily, že padl Douaumont (jedna z tvrzí Verdunu), jsem si za pochodu popískoval Marseillaisu a vedle mne pochodující polský žid na mne vybafl: "Já to na Tebe udám." Ptal jsem se nevinně, co se stalo, že nevím, co jsem si v zamyšlení pískal.

Po 2 měsících důstojnické školy jsem se vrátil k pluku jako titulární svobodník (frajtr - neštěstí kumpanie).

Ačkoliv jsem tenkrát ještě Švejka neznal, zašvejkoval jsem si řádně a nechápu, že to představení neviděli.

V červnu jsem odjížděl s marškumpanií do pole. Přijel se se mnou rozloučit také tatínek z Rožnova a viděl jsem, jak na mne smutně hledí, když jsme pochodovali na nádraží.

Vedli nás z Fofelberku oklikou mimo město jako zločince, po obou stranách šli vojáci s nasazenými bajonety. Odjezd se dal za bouřlivých projevů nespokojenosti a za nadávek plukovníkovi, který nás přišel doprovodit, jakmile se vlak pohnul.

Vyjížděli jsme dopoledne 7.V.1916 v dobytých vagoncích za krásného počasí a vojáci si krátili dlouhou chvíli zpěvem. Když jsme opouštěli v Břeclavi Moravu, zanotoval náš trubač dojemně "Moravo, Moravo". Cestou Maďarskem nás udivilo, že na stanicích prodávali ještě bílé pečivo a buchty, což na Moravě už dlouho nebylo k dostání.

Druhého dne v noci jsme dojeli do Budapešti. Dále se jelo na Szolnok, smutnou zablácenou rovinou do Debrecína

(k snídani syrový špek, který jsme zahazovali), přes Satu Mare (tenkrát Szátmar Németi), Kiralybázu do Hustu (kdež mi tenkrát napadlo, že v těchto krajích budu o pár let později úřadovat). Ráno v Körösmező (Jasině) jsme dostali k snídani koule sýra, jimiž jsme se v rozežranosti koulovali. Tam jsme také viděli poprvé ženičky v rusínských krojích (černé zástěry a červené šátky na hlavě). Dále Delatým, Kolomyja a konečně do Černovic, hlavního města Bukoviny. Odtud asi 2-hodinovým pochodem do vsi Kamenné. Tak jsme se octli 10.V. v záloze za frontou. Ubytoval jsem se v rusínské chatě a zažil jsem tam poslední dny klidu. Večer jsem sedával sám před chatou; měsíc svítil a já pomalu popíjel víno, které jsme fasovali a pokuřoval svoje trabučka. Jednou mne navštívil v Kamenné i náš Karel. Přijel na koni a dovezl mi 100 egyptských. Potěšil mne a i u našeho důstojníka jsem stoupl v ceně. Domluvili jsme se, že asi za 10 dní v neděli se sejdeme v České besedě v Černovicích. K tomu již však nedošlo. Ráno jsem slyšel z fronty silnou kanonádu a v Černovicích jsem byl sám. Dal jsem si parádní oběd (řízky a plzeňské) a šel zas do Kamenné. Druhý den jsem dostal od Karla lístek, že byli odkomandováni na frontu. Brzo jsme tam šli také.

Když se nás sešlo na pochodu několik maršek z okolních vesnic, zpívali naši vojáci všechny zakázané písně, např. Hej Slované, nebo Nemelen, nemelen, sebrali nám Rusi kvér, sebrali nám všechna děla, generály s vojákama, nemelen, nemelen. Důstojníci a německé šarže dělali, že nic neslyší. Zvláště dobře se to vyjímalo v ulicích Černovic. Ve vesnici na sever od Černovic jsem byl se 4 vojáky na hlídce. 7.VI. jsme pokračovali dál v kraji přeplněném vojsky a v noci jsme bloudili po Jurkoucích v rozblácené cestě, rozježděné děly. (Jak jsem se po válce dověděl, spal tu noc v Jurkoucích i Karel). O 3 hodinách jsme dorazili do Pohorelouce. Tam nám teprve dali střelivo (kdy už za dědinou dopadaly granáty). Při rozdělování patron padl najednou jeden starší voják

s kterým jsem byl den před tím na noční hlídce, na tvář. Zabloudilá kulička ho trefila přímo do srdce. Když jsme pak odpoledne, kryti zvlněnou krajinou šli do pozic, dostal jsem také ruční granát. Protože jsem s tím neuměl zacházet, položil jsem ho o pár kroků dál opatrně na zem. V místě, kam nás zavedli, byla taková situace:

Den před naším příchodem vnikli Rusi do našich zákopů. Byli jsme od nich jen asi 60 - 80 metrů vzdáleni. Jakmile se setmělo, dostali jsme rozkaz odklízet mrtvoly, které visely v drátech před námi anebo ležely ještě blíže. Byl tam morový zápach. Já jsem si na tu práci vůbec netroufal a seděl jsem v jednom koutě zákopů. Po půlnoci donesli kávu a studené zelí. To však dostali jen ti, kteří snášeli mrtvoly.

Po dosti klidném dopolední začaly zase přestřelky. Rusi nás ostřelovali minami. Seděl jsem za traversou a vedle mne náš důstojník, který mi vysvětloval, co je který výbuch. Všiml jsem si jednoho kaprála - Hanáka, který velice horlivě házel ruční granáty před náš zákop. Nějaký mladý německý důstojník vyskočil na zákop a křičel: "Vorwärtz. Dre Russen laufen schon." V tom momentě se skácel zpět s prostřelenou hlavou. Jedna mina vybuchla také v našem zákopu a zabila našeho trubače. K večeru byl zabit jednoročák z Hor. Rakous, dobromyslný člověk, který si z rána vždycky zpíval:

" Morgenroth, Morgenroth,  
rufot du mich zum frühen Tot.  
Bald wird die Trompete blasen,  
danu muss ich mein Leben lassen,  
ich und marcher Kamerad.  
Ach wie bald, ach wie bald,  
gestern noch auf stobzen Rossen,  
heute durch die Bruct geschossen,  
morgen in das kühle Grab. "

Poněvadž ho neměli v čem odnést, dal jsem k dispozici svůj plášť, v němž ho pochovali.

10. června začala kakováda časně z rána. Rusové však nestříleli na naše zákopy, nýbrž bombardovali naše zázemí.

S podivem jsem poslouchal skřivánka, který v největší kanonádě zpíval nad námi. Den byl krásný, horký. Byli jsme notně žízniví, protože kávu nedovezli. Jeden náš voják se nabídl, že nám vodu donese, že ví, kde je studna. Odcházel ověšený feldflaškama, ale brzo se vrátil s prázdnou, hlídky ho ze zákopů nepustily.

Dopoledne mne poslal náš důstojník s psaníčkem k vedlejší kumpanii. Hned za rohem jsem si cedulku přečetl. Bylo v ní, že na pravo od nás útočí Rusi v 9 řadách za sebou, ale jen první řada má pušky. Cestou jsem přeskočil těžce raněného, který ležel v zákopu v láku krve. Když jsem se vrátil, zmatek vrcholil. Najednou přišel rozkaz: "Schiesscharten nach Rückwertz verlegen!" (střelny přeložit dozadu). Já jsem ještě nechápal co se děje. Bobek ale, který se již zúčastnil bojů v polské legii, klečel vedle mne a modlil se "Matko božská, čenstochovská". Při tom stěhoval nejnutnější věci z torny do chlebníku. Pojednou ustala kanonáda a bylo slyšet již jen strojní pušky. I ty za chvíli ustaly. Tu jsem poprvé se podíval po bojišti a zahlédl jsem daleko vpravo malinké figurky našich vojáků, jak běží se zdviženýma rukama do zajetí. Tenkrát se ozval ve mně velitelský duch a já zavolal: "Feuer einstellen!" (Zastavte palbu!) V tom jsem si všiml, jak na mne hledí ten četař, co včera tak horlivě bojoval. Čekal jsem, jak se zachová. Opakoval nejen moji výzvu, ale uhodil přes ruce 2 staré Italy, kteří stále ještě stříleli. "Vy svině, nevidíte, že jsou tam naši?" Zprava přiběhl velice rozčilený důstojník s revolverem v ruce a ptal se, kdo nařídil zastavit palbu. Na to já: "Rozkaz zleva." Odběhl na levo a já znovu vykoukl před sebe a uviděl jsem asi 60 - 80 metrů před sebou mladého ruského vojáka, který s puškou přes paži, jakoby šel na zajíce, si pomalu vykračoval. Projelo mi hlavou: "Jak to může dlouho trvat?" a vyhoupl jsem se na zákop, pušku s bajonetem i lopatku jsem nechal ležet a už jsem běžel k němu. První ruská slova jsem slyšel: "Idi sudá!" Já jsem však za ním viděl ruský zákop, hluboký, ale houpl jsem do něho,

až jsem si pokrivil podpatek v blátě dole. Při východu ze zákopů stáli dva ruští vojáci, kteří se ptali "Pan, zegerky jest?" Myslel jsem, že chtějí cigárky, tak jsem jim dal stovku egyptských cigaret, které mi Karel dovezl. (Oni se však ptali polsky po hodinkách).

Na holých polích jsem viděl roztroušeně běžet vojáky do zajetí, ale brzo začalo po nás střílet rakouské dělostřelectvo šrapnely. Běžel jsem dále, ale byl jsem tak vysílen a uštván, že jsem odepnul tornu a odhodil a brzo na to jsem rozepnul i blázu a chtěl ji zahodit. V tom jsem cítil, že mě někdo natáhl zase blázu a podpíral mne ramenem. Byl to mladý ruský voják. Nedaleko od nás běžel kamarád z důstojnické školy, Polák Kowalski a volal na mne: "Friedrichu, ty jeseš raňoný?" Já jsem odvětil: "Ne, jen dýchat nemohu."

Abych se tomu vojáčkovi nějak odměnil, dal jsem mu elektrickou lucernu a ukázal jsem mu, jak se s tím zachází. Brzo jsme přišli k potoku, kde jsem si lehl a ponořil jsem celý obličej do vody a pil a pil. Hle, byl jsem po 42 hodinách na frontě u báňušky cara. (Za císaře Františka Josefa jsem dal na frontě jen 3 rány mířené nad hlavu, když seděl důstojník blízko mne).

Teď mám vojnu šťastně za sebou, myslel jsem si. Jak jsem se však mylil!

Až nás sehnali pěknou řádku, vedli nás kozáci na koních dozadu. Stále mne trápila žízeň. Když jsme došli ke Dněstru, sběhl jsem se břehu a pil jsem z řeky. Z toho mne probrala rána nabojkou. Kozák udržoval pořádek. Na večer jsme se uložili na louce. Poněvadž jsem 2 dny nejedl, shánel jsem se po jídle. Strážný na můj dotaz řekl: "Idi spať. Kušat závtra polučíš." Nezbyvalo teda nic, než hledět hlad zaspat.

Ráno mne čekalo překvapení. V noci došlo za námi tisíce zajatých. Také všichni ti, od nichž jsem utekl, i s oficírem. Jak jsem se později dověděl, byli jsme to odpoledne již úplně obklíčeni, a z celého 54. pěšího pluku se zachránil jen štáb a kuchyně.

Ráno jsme konečně dostali šči a kus chleba a pak jsme maširovali do Chotína. Tam jsme došli důkladně promoklí. Noc jsme strávili na dobytčím tržišti v lijáku; položil jsem do bláta es šálek dnem vzhůru a na něm jsem proseděl noc s jedním kamarádem, oba obalení jednou celou. Ráno bylo po dešti a já jsem si dopřál (neboť jsem byl majitelem papírové rakouské dveukoruny) ochutnat u Žida kvasu a koupil jsem si vecku bílého chleba. Tuto mi někdo ukradl, když jsem si odpoledne na pochodu za přestavky trochu zdřímával. Šli jsme ten den neutěšenými svahy bez dědin. Jen stáda černých ovcí jsme potkávali. Nikde cestou nebylo vody, trpěli jsme nesmírnou žízní. Až v noci jsme došli do nějaké vesnice. Tu nás už kozáci neudrželi pohromadě, přelezli jsme přes ploty a vrhli se na studny. Bylo to 13.června, ve svátek, který mívala maminka a tu jsem si vzpomněl, jak by asi trpěla, protože 3 synci jsme byli na vojně. Došli jsme pak promočení do Largy, kde jsme se dostali do vlaku a prožili jsme konečně zase noc v suchu.

Jeli jsme dále přes Žmerinku, Vinici a Kazatru a 15.6. jsme se probudili v Kievě. Tam byly pirožky po kopějce, já ale byl úplně bez peněz. Proto jsem prodal za 2 ruble oceľové hodinky, které jsem koupil kdysi za 5 korun.

Pak nás zavezli do tábora v Dárněci u Kieva. To byl sběrný tábor pro zajatce z jihozápadní fronty; dřevěné baráky byly postaveny v hájku asi pro 10.000 zajatců. V těch dnech za Brusilovské ofenzívy nás tu však bylo okolo 30.000. Pro všechny měla stačit 1 studna a jídlo se vydávalo u 1 kotle. K vodě se nebylo možno dostat pro velikou tlačenici, kde se bosňáci a honvédi bili i noži, aby se dostali k vodě. U kotle byla ještě větší tlačenice. Poněvadž nám hned při zajetí odňali jídelní misky, museli jsme po dlouhé strkanici sebrat ušpiněné misky, které byly pohozeny v kalužích bláta a kromě kroupové polévky dostal voják 600 g chleba. Polévku jsem vyřil a s chlebem jsem šťasten odcházel. Při největších návalech dělali kozáci "pořádek" tak, že ty zadní v zástupu bili

nahajkami. Také se spaním byla potíže. První noc jsem se vtiskl do předsíně nemocničního baráku, kde jsem se vyspal na zemi, druhou noc jsem spal pod stolem v baráku, kde byli ubytováni vojáci z České družiny. Za těchto okolností byl život v Dárněci pravým peklem. Okolo dřevěného vysokého plotu, který obklopoval tábor, chodívali vesničtí lidé, kteří prodávali chléb a pirožky. Viděl jsem scénu, kdy zajatec prostrčil peníze mezi lačkami a vesničan mu hodil pecen chleba přes plot. V tom ho ale druhý voják odstrčil a třetí voják se chleba zmocnil a i s tím druhým utekli. Mně jednou vesnická dívka hodila velikou cibuli a já ji s chlebem přikusoval. Byla tenkrát neděle a já jsem si vzpomínal na řízky a plzeňské z Černovic a na to, že u Bartůnků jistě mají smažená kuřátka.

Latriny byly zřízeny tak, že byla vykopána jáma asi 3 m široká a 5 m dlouhá, hluboká přes 2 m. Přes ni bylo položeno několik prken. Tu jsem viděl, jak přiběhl rychle zajatec, stáhl kalhoty a v největším spěchu vystříkl svoji báhavku na záda jiného vojáka, který seděl na bobku zády k němu. Jaká to byla tragédie při nedostatku vody na mytí.

Vydrželi jsme v tomto pekle jen 4 dny, pak jsme si odpárali jednoročácké pásky z rukávů a hlásili jsme se na polní práce. (Jednoročáky nebyl nikdo oprávněn brát do práce).

Po 2 dnech nekonečného šibování a pojiždění v dobytčím vagonu dojeli jsme přes Fastov do stanice Popelniže. Byla to ves ve Skvierském újezdě, teda v kraji, o němž píše Gogol v knize "Večery na dědince blízko Dikaňky". Tam jsme byli přivítáni solenými herinky a odjížděli jsme na svá pracoviště selskými povozy. Jelo se po široce rozježděných polních cestách, místy s hlubokými blátivými dírami, v nichž stála voda. Konečně jsme byli u cukrovaru, u něhož bylo několik ekonomí (polních statků). Přijelo nás na 32 selských povozech 320 zajatců, z nich 24 jednoročáků. Než nás druhý den zařadili, šli jsme se do rybníku vykoupat. Při oblékání košile jsem viděl na ní 3 broučky, nad čímž se notně smál kamarád Orálek (Obchod-

ni příručí z Olomouce) a poučil mne, že jsou to vši. No za několik dní jsem jich už našel při jedné "prověrce" 36.

Ubytování jsme byli v dřevěné boudě, místnost asi pro 30 lidí, jejíž okna byla zabita hřebíky. Vstávali jsme o 4 hod., dostali snídaní (soleného herinka na ruku) a jeli jsme povozy na luka, kde jsme sklízeli seno. Seno se ovšem sklízelo i z bažin, kde se nám ostřice zařezávaly do nohou. Vedle nás pracovala děvčata z vesnice a nad námi společně byl dráb (ohromný chlap), který stále volal, aby se pracovalo. K večeru jsme jeli domů a dostali jsme šči, vařené jedním zajatcem - Rusínem a mamaligu.

Nad námi vládl správce - Polák, který velmi rád při příjezdu na luka debatoval se mnou. Ani mu však nenapadlo, aby se pozastavil nad tím, jak bydlíme a co jíme.

Po 4 dnech jsem po práci zašel k němu. Jeho slečinka v bílých šatečkách mi řekla, že brzo přijde. Posadil jsem se, 4 neděle neholený, na patník před domem. Když správce přišel, hlásil jsem se mu nemocen a žádal jsem o předvedení k lékaři. Nad tím byl celý vyjevený. Zdali pak vím, že lékař bydlí 15 verst daleko. Že mi dá lehčí práci. Že budu řídit jen práci zajatců, děvčata ponechá dosavadnímu drábovi. A tak jsem se stal, k velkému podivení drába, jeho kolegou. On musel dále křičet, protože jinak děvčata nepracovala, ale já jsem ráno ukázal vojákům, co bychom měli ten den udělat a sedl jsem si do stínu za kupku sena a cvičil jsem se na ruských novinách v azbuce. Tak uběhlo několik dní a pak jsme se my jednoročáci usnesli, že za těch podmínek pracovat nebudeme. Když jsem to šel ohlásit našemu správci, vyhrožoval pevností v Kievě a odvozem na Sibiř, my jsme však nepovolili a tak náš kladný kraj zažil první rabastovku (stávkou). Než se dočkal náš správce odpovědi, aby nás mohl odeslat zpět do Dárnice, musel nás zdarma živit.

V Dárnici tentokrát již přeplněno nebylo a tak jsme byli brzo přiděleni do transportu, který nás měl odvést dále do



vnitrozemí. Ještě v Dárnici se mi objevily na lýtkách boláky, které počaly rozežráním kůže o velikosti 5-koruny a dále to pokračovalo hluboko do svalů. Byla to asi nákaza z té práce v močálech.

Před odjezdem z Dárnice přišel tam nějaký civilista z Kieva a uspořádal tábor pro Čechy, kde nás vyzýval, abychom vstoupili do České družiny. Svými argumenty, hlavně sliby, že budeme dostávat knedlíky, nám ten vstup nadobro znechutil. Tím spíše, že jsme věděli, že Družina je součástí carské armády, v níž byl voják ceněn asi jako dobytek.

Z Dárnice jsme odjeli 29.VII. a jeli jsme přes Bachmač, Konotop, Kursk (krásné město, panorama 13 kostelů), Voroněž (kde to na nádraží vonělo senem z blízkých luk), dále přes Kozlov, Tambov, Rtiščevo, až 3.VIII. z rána jsme dospěli do Penzy (hned u nádraží dřevěné 1-patrové domy). Z této celé 5-denní cesty vlakem mi utkvěla v paměti hlavně nekonečná pole obilí, přerušovaná jen zřídka březovými hájky. Jednou z rána jsme zastavili v lese u "okolodku" (barák pro ošetřování nemocných). Za krásného, svěžího jitra jsem sbaloval obvazy z nohy a styděl jsem se, když jsem před zravotní sestrou odhazoval obvazy plné vší.

Cestou nás vůbec nestravovali a tak nám nezbylo než žebrať mezi cestujícími na nádražích. Velmi se tu osvědčil voják, který byl v civilu akrobatem a prováděl své kumšty před civilním publikem. Já jsem měl tu výhodu, že jsem jel společně s mladým chlapcem Vojtěchem Chytilcem z Litovle, žákem umělecké akademie (obor malířství) v Praze, jehož usměvavá tvář mu získávala více dárků, o které se se mnou dělil. A tak nosil do vlaku vejce na tvrdo, chléb, pirožky, syrové brambory a menší mince.

5.VIII. jsme odjeli přes Fasov do Trtova, kam jsme dojeli k večeru 6.VIII. (60 lidí). Zde jsem přečkali noc v lávce (obchodu) u Žida. Přišli jsme tam tak hladoví, že pytel jablek, který stál ve vchodu, za malou chvíli zmizel, jak ho

při procházení dveřma vojáci postupně vybírali. O mém přísném vychování z domu svědčí to, že ani v takové nouzi jsem se neodvážil krást.

Ráno nás čekal 30 km pochod do Nižného Lomova (114 km od Penzy - 10.000 obyvatel). Když jsme přišli mezi první domky vesnice, které stály roztroušeně v březových hájčích, rozběhli jsme se žebrať po chalupách. Mně donesla mladá selka v dřevěné misce asi 3/4 l mléka. Když jsem dal misku k ústům, zakously se mi čelisti do okraje misky a popustily teprve když byla miska prázdná.

Při příchodu do Nižného Lomova přijal nás velitel zajateckého tábora podplukovník v.v. Tu jsme potkali poprvé Rusa, který věděl, co jsou to Češi. Až dosud jsme věděli jen my již ze školy, že Rusi jsou naši bratři. Rusi to však bohužel nevěděli.

Zajatecký tábor pro jednoročáky v Nižném Lomově vypadal takto: V polích za městem stála 1-patrová budova - zděná. Její velký dvůr, z něhož byl pěkný pohled na město, byl ohrazen jen nízkou příkopau (asi 30 cm). Na dvoře jsme se ve dne volně pohybovali. V noci stála u vchodu stráž a bylo dovoleno vyjít v případě potřeby jen před vrata, před nimiž stála velká bečka.

Když jsme přišli na dvůr, podplukovník nařídil, abychom se rozdělili na Slované (Čechy a Poláky), Němce a Maďary. Pak se dotázal, zda máme nějaké stížnosti. Tu předstoupil prof. Václav Najbrt a hlásil, že jsme po celou dobu transportu z Dárnice nedostávali jídlo. Podplukovník zavolal k sobě staršinu, který vedl náš transport a dal mu před námi všemi nehoráznou facku. Tím byla, zdá se, tato věc vyřízena. Celkem se to asi staršinovi vyplatilo, protože na každý den dostával na stravování na každého zajatce 25 kopějek.

Maďarům a Němcům byly přiděleny místnosti v přízemí a Čechům a Polákům v I.poschodí. Poněvadž jeden den vynášeli výkaly v sudu Němci a Maďaři a druhý den Slované, stalo se brzo zvykem, že ti, kteří neměli druhý den službu, zdržovali

se celé odpoledne, aby suď v noci náležitě naplnili. Jen jednou připadla služba na mne. Suď měl 2 držadla, kterými se protáhla silná hůl. Závidění hodný neměl ten úkol ani ten sadní, před jehož nosem plavaly u samého okraje suďu hojné výkaly a ani ten vpředu, jemuž každou chvílí hrozila záplava z plného suďu na záda.

Jinak však jsme zažili v tomto táboře klidné a spokojené chvíle, kde bylo o nás slušně postaráno a kde jsme se mohli po celé dny bavit, jak nám bylo libo. Jídlo jsme dostávali pravidelně: 3x denně čaj, vždy s 1 kostkou cukru, v poledne polévku a buď kousek hovězího masa nebo vajíčko s prosnou kaší (někdy též čočkou) a večer obvyklý příděl černého chleba (60 dkg). Na dvoře stál veliký suď na vodu, s nímž se jezdilo načerpat vody. Dva zajatci chodili denně pro maso nebo pro vajíčka. Dále se o nás nikdo nestaral.

Jen jednou nás zavolali do práce: Bylo třeba postavit sloupy elektrického vedení. Nástroje nám k tomu kromě lopat žádně nedali. Vykopali jsme tedy jámu, vložili do ní jeden konec trámu a pak svorně tlačili trám nahoru. Když už stál trám tak dalece, že jsme už nestačili tlačit ho rukama, odskočili jsme a trám se poroučel zase na zem. Tak jsme se bavili celé dopoledne, ale už nás tam víckrát neposlali.

Jednou si mne vybral službu konající kuchař, abych s ním šel do města pro zásoby. Dal mi jenom nést stáhnutého berana. Tak jsem s tím krvavým beranem balancoval po dřevěných chodnicích po straně ulice nad mořem bláta a styděl jsem se, když jsem potkával letně lehce oblečené báryšně.

V Nižném Lomově jsme také dostali konečně čisté prádlo. Podplukovník - velitel tábora byl velmi dobromyslný člověk, měl rád zvláště nás Čechy. Jednou přišel do naší kasárny okolo 22 hůd., kdy jsme již měli spát. U nás se však ještě vesele zpívalo. Jeden z našich vysvětloval plukovníkovi, že je to modlitba před spaním. On však jen opáčil: "Charošaja molitva - Daj kobylám ovsu!"

16.9. nám tyto blažené chvíle přestaly a museli jsme se přestěhovat do gymnasia v městě, kde jsme žili mnohem stísněněji. Přízeň plukovníka jsme ztratili, když se dověděl, že se hlásíme do českých oddílů na frontu. Dal povel k nastoupení a hrozně nám vynadal. Že on dobře ví, že chceme přeběhnout do rakouské armády a zakončil hrozbou, že nás pošle na Sibiř.

A také jsme jeli. Hned 4.10. seřadili nás 219 českých zajatců a maširovali jsme k vlaku. Jak jsem byl vypraven na cestu? Měl jsem na sobě rakouskou letní uniformu z kopřiv, rakouskou čepici (na místě znaku rakouské armády s iniciálkami F.J.I. červenobílou pásku), 1 chlebaík s rezervní košilí, ručníkem a 3 kapesníky a na obou koncích chlebaíku špagátem přivázané hliněné hrnce na jídlo. K tomu v levé venkovní náprsní kapse plechovou lžici a notes. Peníze žádné. Na noc jsme došli do vesnice Muravky, kde jsme se na noc rozlezli po chalupách. Já jsem byl s Chytilém, Lewym (z Vítkovic) a Koldovským v jedné chalupě. Jak jsem seděl u stolu při petrolejové lampě s bradatým hospodářem a 2 dětma, sám již 4 měsíce neholený, namaloval nás Chytil vodovými barvami. Vyspali jsme se na slámě a ráno jsme pokračovali v cestě do Titova. Naložili nás do teplušek po 36 do vagonu. Tepluška je obyčejný dobytčí vagon, ve kterém stojí uprostřed železná kamna. Spí se na prknech ve 2 poschodích vpředu i v zadu vagonu, přičemž ti nahoře leží v teple, ti dole již méně. Při konání potřeby musí se otevřít prostřední vrata.

Za Penzou jsme projížděli krásnými lesy, potkávali vlaky se sibiřským dobyt看em obrostlým kudrnatými chlupy. Také vojenské vlaky se záložníky ze Sibiře.

Dále přes Kuzněck a Syzraň a přes Volhu dlouhatánským mostem (plno vodního ptactva) rovinou jako stůl až do Samary. Tam stál právě luxusní vlak do Taškentu, kde bylo vidět přepychové vozy a neméně přepychově oděné publikum, i východní krasavice, oděné širokými kalhotami.

Jak jsme byli stravováni cestou? Dostávali jsme pravidel-

ně jednou denně oběd (polévka, prosná kaše s kouskem masa, čaj v prášku a 60 dkg chleba). Potíž byla v tom, že někdy jsme jedli např. o 5 hod. ráno a druhý den o 22 hod. Na všech větších stanicích byl kypjatek, tj. obrovský kotel na peroně se stále vřelou vodou. Cestující k němu zaběhli s čajníky nebo jinými nádobami, postavili se klidně do řady, ať to byl důstojník nebo dělník či žena a natočili si horké vody. Jednou denně se vlak asi na 1/2 - 1 hod. zastavil, aby vojáci vykonali svou potřebu.

V Kinělu jsme viděli první vojenský velbloudí oddíl. Doprovázel 6 ročníků rekrutů (36 - 42 letých). Tam jsme se už potkávali na nádražích i s Mordvíny a viděli jsme první mešity. V Aksakově jsme mluvili s běženci z Lublinska.

Za Ufou ráno na obzoru hory; dlouhými březovými háji, pak úzkým údolím podél řeky a dále nekonečnými lesy pohoří Uralu až jsme uviděli panorama Zlatoustu. Časně ráno jsme projeli hranici Evropy a Asie, která je označena obeliskem, na němž je vyryto na jedné straně "Evropa" a na druhé straně "Asie".

V Čeljabinsku jsem požádal mladíka Lewyho (syna židovského obchodníka z Vítkovic), aby prodal moje omotky. Vynealo mi to 1,20 ruble a tak jsem byl zase při penězích. Zde se od nás odpooutal kamarád Chytil; byl přijat do vojenské nemocnice (a později tam zůstal na výpomoc). Při potulce po nádraží na mne kývl kuchař z vojenské kuchyně. Dal mi na ruku velký kus pečené prosné kaše, kterou odloupl při čišťení kotle. Ještě byla teplá.

A dále zase břízky a břízky a pláně jako včera. Dále na výšině Petropavlovsk.

16.10. jsme byli v Omsku. Tam nás čekala lékařská prohlídka a milodary z dánského konsulátu. Tu jsem konečně dostal ruský vojenský plášť a 2 košile. Až do té doby jsem byl bez pláště.

Zde již byly stanice vzájemně velmi vzdálené. Mezi nimi byly osamělé "razjezdy", i ty byly vždy až asi po 30 km.

Dále byl Kainsk, Novonikolajevsk s málo vlnitou krajinou. Stanice Tajga a smíšenými lesíky až do Moriinska.

U Ačinsku krajiné vlny už přecházely v kopečky. Večer jsme projížděli hořícím lesem; byla to nádherná podívaná.

Krasnojarsk a pak obloukový most přes Jenisej. Zde již sněžilo. Dále přes Kansk pěkným pohořím, přes Nižneudinsk do Irkutsku. Bajkal byl v mlhách. Teprve když jsme projeli valný kus cesty, uviděli jsme jezero z mnoha galerií, jimiž jsme projížděli. Konečně 24.10. jsme dospěli do Verchneudinska, městečka o 10 tisících obyvatel, vzdáleného 5 440 km od Moskvy. Nyní je to Ulan Ude, hlavní město Burjatské oblasti o 150000 obyvatelích.

A 25.10. při  $-9^{\circ}\text{C}$  jsme maširovali do Berezovky. Tím skončila cesta vlakem Sibiří. Ta data jsem vypsal z mého notesu. Po 3 týdnech jsme se konečně octli na stálém místě. Původně bylo určeno, aby nás zavezli po řece Selenae do Troichosavsku. To však nebylo možné, Selenga byla již zamrzalá.

Tak jsem projel velnou část Sibiře v sedě ve vratech vozu a nohama klimbeje nad sibiřskou zemí. V noci ovšem, kdy již mrzlo, leželi jsme na prknech a topili jsme dřevem, kterého bylo na stanicích nachystáno dost.

O Berezovce napsal pěknou knihu prof. Václav Najbrt, který byl později ředitelem obchodní akademie v Uherském Hradišti a zahynul v koncentračním táboře. Já k tomu mohu přičinit jen moje osobní dojmy.

Přivětivě jsme v Berezovce přijati nebyli.

Byl to totiž tábor pro německé, rakouské, maďarské a turecké důstojníky a jednoročáky. Poněvadž my jsme se tu objevili s utrženými rakouskými kokardami na čepici a s bíločervenými stužkami, byli jsme nelibě přijati osazenstvem tá-

bora. Později jsme se přátelili s Armény z turecké armády, kteří také patřili k opovrhovaným členům tábora.

Režim tábora byl podobný jako v N.Lomové. Jen administrativním vedením tábora byli pověřeni němeští a rakouští důstojníci. My Češi jsme byli umístěni v jednom baráku. Baráky byly dřevěné, v nich 2 sály, každý asi pro 150 lidí. V sálech stála ohromná kulatá kanna ze silného plechu, vyplněného mezi 2 stěnami popelem. Když se roztopila (dřevo bylo dost), zavřela se spodní dvířka a kanna dýchala teplo. V sálech byly ve 2 řadách (uprostřed byla ulička) nad sebou prkna, na nichž jsme spolu leželi zprvu tak natlačeni, že jsme museli ležet vždy všichni na jednom boku a časem se zase obrátit všichni na druhý bok.

Tábor byl v krásné lesnaté krajině mezi kopečky, kde stály stráže. Po táboře jsme mohli chodit volně. Na záchod jsme museli zprvu při 10-15° C mrazech chodit asi 60 m daleko na kopeček. Záchod sestával z žumpy a nahoře měl střechu na 4 sloupech, takže větry měly cestu otevřenou. Později v zimě, když nás stěhovali do jiného baráku, byl i záchod v domě. Jenže se v něm netopilo. Byl sice kouzelně krásný jako podzemní jeskyně, protože dech a všechny výpary se usazovaly na stropě a na stěnách, ale mrzlo tam, až praštělo.

Pro jídlo se chořilo s hlubokými plechovými mísami, vždy jedna pro 10 lidí. Polévku jsme jedli přímo z mísy, přičemž jsem byl v značné nevýhodě, protože jsem měl jen jednoduchou plechovou lžici, zatím co téměř všichni ostatní jedli ruskými dřevěnými lžicemi o trojnásobném obsahu. Kaši jsem si pak bral do svého hliněného hraku a také čaj ráno, v poledne a večer. Večer jsme dostávali 60 dkg černého chleba na příští den a 3 kostky cukru. Naučili jsme se po ruském způsobu pít se 1/4 kostkou cukru mezi zuby. Chléb se rozděloval tak, aby se nikdo necítil ošizen, že se rozkrájel na porce a voják obrácený zády k těm porcím určoval, komu která připadne. Zdá se to být malicherné, ale v době, kdy jsme byli několik týdnů

jen na ten chléb odkázání a k tomu ještě plesnivý, to bylo velmi důležité.

Cukr byl velmi vzácné platidlo. Za polní lístek, chtěli-li jsme psát domů, se platilo kostkou cukru. Seznámil jsem se s Baghym, který přišel do našeho baráku s dotazem, není-li u nás nějaký esperantista.

V zimě jsme se chodili koupat do báně, v létě jsme plavali v Selenze, mohutné a rychlé horské řece, kde nás proud ihned odnášel o kus dál.

Protože jsme neměli nic na práci, bavili jsme se, jak kdo uměl. Hráli jsme šachové turnaje, Najbrt vedl kurs ruštiny, já kurs esperanta, četli jsme ruské knihy, které jsme si sami kupovali, když nám již počaly docházet peníze z domova.

Taky z Karlových Varů nějaký Němec - esperantista se našel.

Denně jsme ráno čekali na mladíka, který hůňavým hlasem vyvolával noviny "Irkutskaja žizň", které jsme kupovali, protože byly jen 2 dny staré, kdežto moskevské noviny přicházely až devátý den. Pak procházel někdy barákem roznašeč výborných bulek, na které jsme obyčejně měli jen chuť.

Později přicházeli Arméni, jeden z nich obchodoval s nitěmi. Koupil v lávce nitě, roztříhal je na metrové kousky a nabízel je po barácích "nitki adin kopějk". Arméni byli ještě oškubanější než my. Když dostali nové kalhoty, oblékli je na sebe a na ně ty svoje staré. Z těch po malých kouskách utrhávali a užívali těch útržků místo papíru na latrině.

Od jednoho z nich jsem slyšel vypravovat tento román: "Adna děvočka, jeden Armjanin, jeden turecký oficer. Děvočka - Armjanin fik - fik - charašo! Turecký oficer - děvočka - fik - fik - necharašo. Armjanin bum - Turek propál." Stračně a srozumitelně vyjádřeno.



V sobotu večer jsme měli vždy zábavné večírky. Tu vystoupil pěvecký sbor vedený učitelem Bartoníkem ze Slezska, jednotliví šansoniéři a přednášely se básně a epigramy, které si braly na mušku ty, kteří nechtěli již do čsl. armády. Také koncert jsme jednou pořádali ve zvláštním sále, při němž k podivu ostatních zajatců jsme povstali, když se hrál pochod 28. rakouského pluku. Neuvědomili si, že to byl pražský regiment, který přeběhl celý i s hudbou na frontě do Ruska.

Také Arnáni uspořádali jeden večírek, na který jsme byli pozváni a na čestná místa v prvních řadách usazeni my.

Zima se pak ukázala opravdu sibiřská. 19.12.1916 jsme naměřili na lihovém teploměru  $-42^{\circ}\text{C}$ , den na to  $-44^{\circ}\text{C}$  a 21.12. a 22.12.  $-46,5^{\circ}\text{C}$ .

Před vánocemi jsem si vypůjčil 1 rubl a koupil jsem si jako štědrovečerní dárek porcelánový hrníček na čaj a dal jsem se oholit a ostříhat. Nebyl jsem holen a ostřihán od počátku června. Následek však byl ten, že ti zajatci, kteří mně poznali až v Berezovce, vůbec mne teď nepoznali a když jsem na ně promluvil, ptali se s údivem "To jsi Ty?"

Zimy byly tak strašné, že vrabci mrzli, ve školách přes noc zamrzal inkoust, ale koně a krávy silně zarostlé chlupama, potulovali se volně po ulicích. A z okna jsme pozorovali dvě klebetící ženské, které drahou chvíli stály naproti sobě a vykládaly si. Byly ovšem dobře obaleny v kožíšcích. Mléko dováželi do lávky z vesnice v pytlích. Nechali je zamrznout v plochých mísách a pak ty kotouče zamrzlého mléka naházeli do pytlů.

Nicméně zima to byla překrásná. Ve dne stále slunce na obloze, která byla jako ze skla. Sníh, který napadl už před našim příjezdem, už dále celou zimu nepadal; stále jasné mrazivé počasí. Velká okna v baráku se skvěla nádhernou leďových květin.

Silvestra jsem oslavil tím, že jsem vyhrál při luštění hádanek plnou lžiči čistého lihu.

2.1.1917 jsme se stěhovali do jiného baráku. Už 2 dny před tím tam museli 2 naši kamarádi chodit a topit v kamnech. Vraceli se s pláčem, protože v baráku byl nehorázný mráz. Ruští vojáci, kteří nás střežili, nás ujišťovali, že nám tam bude "řoplo i charašó".

No odpoledne nás tam odvedli jen při 30° mrazu, ale při dosti silném větru a hned nás poslali, abychom si z blízkého skladu nanosili zásobu dřeva. Omotal jsem si ručník přes ústa a vypůjčil jsem si rukavice a šel jsem také. Sotva jsem ušel asi 100 kroků, zavolal na mne kamarád, který již šel s dřevem: "Friedrichu, máš bílý nos." Hned jsem se obrátil a poklusem jsem běžel k baráku. Před dveřmi jsem sundal rukavice a třel jsem si nos sněhem. Po chvíli jsem se ptal, zda je už nos červený a po kladné odpovědi jsem zašel do baráku. Brzo bylo poledne a při jídle jsem si všiml, jak polévka, která mi kapala od úst, okamžitě k podlaze přimrzla. Tu jsem si teprve uvědomil, že v baráku mrzne. Kůži na ruce jsem měl tak napjatou, jako bych měl na ruce kožené rukavice.

K deváté hodině večer se ozval v baráku veliký jásot. Co se stalo? Dosáhli jsme na teploměru nuly. Ráno, když jsem se probudil, měl jsem na prstech obou rukou jakoby omotané housenky - zeleno-žluté. Byly to puchýře od omrzlin. Všech 10 nehtů mi odpadlo z rukou. Obrátil jsem se na marodku, kde se mne ujal mladý, sympatický maďarský lékař. Namastil mi ruce černou mastí a ovázal mi je (všechny prsty dohromady). Pak se mne ujal Orálek, který mne krmil, dělал za mne prověrku vši a i na záchodě mi pomáhal s oblékáním. Také za mne vyřizoval moji korespondenci.

10.1. při převazu se lékaři radili, mají-li mi odebrat na obou rukou poslední články malíčků a prsteníků. Tu jsem poprvé v životě omdlel.

11.1. mne odvedli na marodku, protože byla hlášena návštěva členky mezinárodního Červeného kříže, mladá hraběnka Kinská z Veselí na Moravě. Ta také mne v průvodu ruských důs-

tojníká navštívila a laskavě se mnou promluvila (ovšem česky).

Den na to, po jejím odjezdu, mne zase hned vyhnali do našeho baráku. Medil jsem si tedy po dlouhých měsících v čisté posteli jen krátce. Omrzliny se mi díky masti, kterou měli lékaři z Německa, dosti rychle hojily, nová kůže na prstech narůstala i s novými nehty a tak jsem byl 21.II. už naposled u převazu. Ten mladý lékař mi řekl na rozloučenou: "Teď te-  
da nebudete moci jít na frontu." Já jsem odpověděl: "Teď ještě ne!"

Z Ameriky přišly dary Červoného kříže. Německé vedení tábora však rozhodlo, že my budeme z toho rozdělení jako velezrádci vyloučeni. Na naši stížnost nařídil ruský důstojník, aby byl brán zřetel i na nás. Také já jsem dostal nové čínské boty (celé z látky, vyplněné vatou), 1/4 kg tabáku (který jsem na zpáteční cestě ve Zlatoustu prodal).

Také služeb ruského felčara jsem jednou užil. Měl jsem pořád ještě ty otevřené boláky na noze. Lékař chodil po svět-nici a každého pacienta se ptal: "Čto bolit?" Když si pacient stěžoval, že ho bolí hlava, obrátil se felčar na svého po-mocníka, ruského vojáka: "IVAN!" a ukázal na hrnec, v němž byla jedová tinktura. Ivan se chopil štětky a natřel čelo tinkturou. Další pacient si stěžoval na bolest na prsou. "Ivan!" a Ivan natřel část prsou a protože si pacient naří-  
kal, že cítí bolesti i v zádech, natřel mu i záda. Pak přišla řada na mne. Vyhrnul jsem kalhotu a ukázal na otevřenou ránu. Ihned mi to Ivan natřel tinkturou a přilepil na to kousek toil. hnědého papíru. Jak jsem se postavil, papír odpadl na zem.

Po 6 neděl jsme tu trpěli hladem. Dostávali jsme sice v pořádku lisovaný čaj a 3 kostky cukru denně, ale obědy by-  
ly úplně nepoživatelné, protože podplukovník koupil celý vagon nahnilých vepřových hlav a z toho nám vařili polévku a každodenní kaši nám mastili stuchlým tukem, který čpěl ry-  
binou. Chléb byl plesnivý, takže jsme ho místy vyřezávali

a pak opékali na kamnech. Večer jsme se do chleba hned po přidělu pustili a ráno jsme dojedli. Pak nezbyvalo až do večera nic jiného, než stahovat břicha řemenem. Ten důstojník, který okrádal nejen nás, nýbrž i ruské vojáky, to však také odnesl. Jednoho rána čekal před jeho dáčou ruský voják a když oficer vyšel, vytáhl voják z pod pláště sekeru a rozťal mu hlavu. Vojáka ovšem zastřelili, ale když pak přišel car o svůj trůn, pořádali vojáci nad hrobem popraveného vojáka mitingy.

V době hladu jsem našel dobrého druha v 18letém studentu Löwym. Ten s židovským důvtipem se hned přihlásil jako odborník, když se vojenští pekaři přišli do našeho baráku přeptat, je-li někdo z nás pekař. A okolo půlnoci přišel vždy Löwy z práce, zatahal mne potichu za nohu a dal mi kus ještě teplého chleba, který jsem vděčně hned pozřel.

V té době zemřel také jeden mladý Rumun, syn boháče. Pro střevní potíže, které mu zhoršoval náš černý chléb a neměl peníze na bulky. Náš pěvecký sbor mu zazpíval nad hrobem: "Zahučaly hory, zahučaly lesy." Ruští vojáci divně kroutili hlavama, když naši mu zpívali: "kam jste se poděly moje mladé časy."

V nejhorší bídě u nás zřídili Američané kuchyni, v níž za levné peníze dobře vařili. Poněvadž jsem tou dobou měl již peníze (od Jaroslava i 10 rublů z německé banky z Tientsinu (Čína), za které pak přišel účet tatínkovi), chodil jsem si s obvázanýma rukama také pro oběd. Z peněz ostatně, které mi Jaroslav i tatínek posílali, se většina cestou ztratila - z balíků s potravinami. Od Jaroslava přišel jen jeden, v němž byly jen knihy.

Často jsem se stýkal s Baghym, který byl až do války hercem v maďarském divadle v Košicích. Jednou se mne ptal, jaké jsou vlastně cíle čsl. odboje, nakreslil jsem mu proto mapu, jak bude asi po válce Rakousko-Uherská říše vypadat. To ho ovšem rozčílilo, to se prý nestane, dokud jeden Maďar bude na živu.

Zima trvala do polovice května. Sníh nepadal, ale bylo ho dost od října. Zimní dny byly stále slunečné a krásný byl pohled na zledovatělá okna. V květnu nastal náhlý obrat a brzo nastala horka a později v létě taková vedra, že jsme leželi na cementové podlaze. Přejít ze zimy do jara byl velmi krátký. Sotva slezl sníh, už se na lukách a stráních objevilo mnoho květin, z nich zvlášť nápadné veliké, žluté kopretiny. Ač bylo léto tak krátké, přece tu dozrávalo obilí a proso. Tak se příroda dovedla přizpůsobit.

Mezitím Najbrt a Ondra čile organizovali a čekali jsme jen na to, až nás zavolají do vojska. Někteří se nemohli dočkat a aby se dostali z tábora, hlásili se k sedláckým na práci. Mezi nimi Orálek.

Ondra odjel 1.V. do Kijeva, aby uspišil náš odjezd. 14.V. také přišel z Kijeva telegram: "Želajuščich postupit v češskuju armiju nemedlenno otpravit v Kiev." No to nemedlenno (neprodleně) trvalo ještě 2 měsíce.

Touto dobou jsme byli také svědky obrovských lesních požárů. Celá obloha byla zahalena černým dýmem, který zahaloval i slunce. Ohořelé kusy březové kůry létaly až do našeho tábora. Jednou k večeru jsme byli vyzváni, kdo se hlásí dobrovolně k hašení lesa. Tuto příležitost, poznat kraj, jsem ovšem nevynechal. Pozdě večer, již za tmy, jsme vyšli do Verchneudianska, kde jsme museli několik hodin čekat. Pozorovali jsme přitom promenádu, již se po půlnoci účastnila mládež, i docela mladá děvčata. Před ránem jsme pochodovali okolo předměstských dáč do lesů. Vedl nás na koni lesní dozorce. Když jsme došli až na místo, kde se plazil oheň po trávě a podrostu, setkali jsme se s jiným dozorcem. A teď nastal obraz, hodný jen pera Gogolova. Oba bradatí muži, jeden dozorce městských lesů, druhý státních lesů, seděli oproti sobě a dohadovali se, kdo vlastně má ten oheň hasit. My jsme si zatím nalámali větší větve s čerstvým listím a než se dozorce dohodli, utlkoukli jsme oheň větvemi a brzo jsme ho uhasili.

Naši chlapci zatím vypátrali orlí hnízdo na vysoké borovici, vylezli tam a snesli dolů 2 orlí mláďata. Ty jsme pak měli v táboře v kleci, sestavené ze silných klacků.

V létě jsme také lépe poznali typy místních obyvatelů. Často táhli naším táborem Burjati v 2-kolých kárách s velikými koly (pro písčiny krajiny), tažený dvouhrbými velbloudy. Někdy přišli také čínští komedianti, kteří při ukázkách svého umění užívali zkomolených ruských slov a vojáky oslovovali "kapitán".

Obyvatelé Verchneudinska sestávali z valné části z rodin bývalých politických hnanců (i polských), z rodin ruských vojáků; hostince, holičství měli většinou Japonci, na nejněžnější práce ("medáči", kteří vyváželi žumpy) tu byli Číňané a i 3 Češi tu byli usedlí: uzenář, sládek a kapelník vojenské hudby. Dorozumivací řečí tu byla ovšem ruština, třeba někdy zkomolená.

20.6. jsem dostal lístek od Karla z Dárnice.

Dostali jsme soukromý dopis z Petrohradu: "V Petrohradě se na nástup nevěří. My můžeme odjet do vojska v nejbližším případě za 2-3 měsíce. Masaryk tvrdí, že Západ stačí již sám na Německo. Ať se stane s Ruskem cokoliv, Německo to již nezachrání od porážky. Amerika vyšle do podzimu 1/4 milionu vojáků a k jaru celý milion. Nezávislost nám zaručuje Anglie, Francie a Amerika. Velký důraz klade Masaryk na armádu, kterou pro případ bezdějství na východě převede do Francie."

Zvěsti o našem odjezdu i o počtu dobrovolců, kteří pojedou se stále měnily, až jsme se dočkali 18.7.1917 konce zajetí.

Jak jsem byl vypraven na cestu. Plášť jsem měl dobrý, ruský. Hůře to bylo s uniformou. Ta byla ještě stará, rakouská, letní z kopřiv. Dlouhým užíváním byla tak promaštěná, že se cestou lidé domnívali, že jsem asi strojník. Nejhorší na tom bylo obutí. V zimních čínských papučích z látky jsem jet nemohl. Na štěstí jsme našli za našimi kamny staré

německé boty, u nichž však scházela na jedné botě podešev. Kus kůže se však našlo na smetišti a tak mi z toho umělec Armén udělal boty. Protože však místo cvoček přibíl podešev vlastnoručně vyřezanými kolíčky ze dřeva, které mi pak trčely do šlapek, nosil jsem tyto "botinky" jea v krajním případě, když jsem musel opustit vagon. Jinak jsem cestu prodělával bosky.

18.VII. odpoledne vyšli jsme ve dvořstapech před barák; v čele byl nesen červenobílý prapor, na němž vymaloval akademický malíř, náš spoluzajatec, do 4 rohů znaky Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Venku nás již očekávala vojenská hudba (9 muzikantů), která nás uvítala Marseillaisou. Přirozeně naše vystoupení bylo důvodem k velkému sběhu zajatců, kteří obsadili i střechy vedlejších baráků. Do čela se nám postavil mladý poručík - Ukrajinec a jakmile jsme vykročili na cestu k nádraží, ozval se řev a pískot od sousedních baráků. Poručík klidně vytáhl revolver a začal střílet; i náš dosavadní strážce, ohromný Rus bral kameny a házel po hluchících. Ti sjeli ze střech dolů a byl okamžitě klid. Zajímavé bylo, že nejen zajatí Italové, ale i říšští Němci před naším praporem salutovali.

Před nádražím nás čekaly párky a bečky piva od zdejších Čechů (uzenář Dostál). Byla také uspořádána sbírka pro nás, která vynesla 273 ruble. Po řeči prof. Najbrta a poručíka Kukolevského jsme obsadili naše vagony (zase dobytčí), vždy 30 lidí pro vagon. K 11 hodině v noci jsme pozdravili velkým jáсотem skálu, která nám skoro celý rok stínila pohled k západu. (Mnozí z nás ji však znovu uviděli, když o rok později dobývali Berezovku při své cestě na východ. Tenkrát se část maďarských a německých zajatců vyzbrojila proti našim částem, jedoucím na východ a několik set z nich bylo nahnáno do Selengy).

Naše vagony byly připnuty k osobnímu vlaku, takže jsme jeli mnohem rychleji než cestou tam. Brzo jsme vyjeli z hornaté krajiny (cesta podél Bajkalu byla krásná, dobrá viditel-

nost) a jeli jsme ohromnými rovinami západní Sibiře. V Ačinsku k nám přisedli do vozu tři 13-letí chlapci s prázdnými pytly a jeli s námi až do Samary, aby nakoupili chleba. Následoval kaleidoskop různých krajů, typů a krojů obyvatelstva. Potkávali jsme vlaky s běženci, hlavně z Polska, se zajatci a předbíhali jsme vlaky s pěším vojskem i kozáky, jedoucími na frontu a nákladní vlaky s chlupatým sibiřským dobytkem.

Doba byla tehdy vzrušená a proto se na stanicích hodně mitingovalo. Objevili se již první bolševici po různu. A tak jeden řečník za souhlasu obecenstva volal po dalším vedení války "až do vítězného konce" a hned po něm jiný občan za stejného souhlasu přítomných končil slovy "Netřeba bojovat. Už dost krve."

Na nás se mnozí dívali s nedůvěrou, jako na "prodlužovatele války". Na jednom nádraží se prof. Najbrt snažil vysvětlit naše cíle, ale na konec jeden ruský profesor se vyjádřil: "I tak ničemu nerozumím. Jste přece austrijci, mluvíte po austrijsky, tak jak můžete bojovat proti austrijskému imperatorovi."

V Čeljabinsku jsem se setkal s Chytilem, který tam celou tu dobu konal práci saničáka a vůbec již ztratil chuť jít do armády. Jak jsem se po válce dověděl, ustupoval pak před naším vojskem na východ, až se octl v Číně a stal se později profesorem v akademii umění. Několik let po válce jsem se dočetl v novinách, že byl návštěvou v Československu. Vrátil se pak do Číny, kde brzo na to zemřel.

V Samarě jsem hledal našeho Karla, který tam byl v zajetí. Poněvadž náš vlak měl několik hodin zastávku, najal jsem za 5 rublů před nádražím izvozčíka a jel jsem k budově, kde byli zajatí rakouští důstojníci. Tam jsem vstoupil s běločervenou páskou místo iniciálek F.J.I. na čepici. Jeden rakouský důstojník mne však informoval, že Karel odjel s transportem před 14 dny do Caricynu (později Stalingrad). Vrátil jsem se teda s nepořizenu. Na nádraží jsme obdivovali luxusní



vlak, jedoucí z Taškentu a procházející se z něho orientální krasavice v širokých hedvábných kalhotách. Po odjezdu ze Samary viděli jsme krásné panorama města, v popředí 13 pasoucích se velboudů. Pak následoval most přes Volhu o 13 obloucích, 650 sáhů dlouhý.

Následovala pak Penza, Rjažsk, Tula (krásné panoráma), Měnsk, Orel (opět krásné panoráma), Brjansk, Momel, Žlobin a konečně 3.8. jsme se dostali do Bobrujska k našemu vojsku. Bylo to malé město na řece Berezíně (v níž se to dobře koupalo), se značným počtem židovského obyvatelstva. Byli jsme ubytováni v zemljankách na veliké louce, okolo níž stály staré, krásné břízy. Byl to radostný pocit, když jsme viděli první oddíly našeho vojska, vracející se za zpěvu ze cvičení. Denně přijížděly další transporty dobrovolců. Byli jsme zařazeni tak, že jsme my Berezováci zůstali pohromadě. Setkal jsem se tam také se starším bratrem našeho Šindlera. S nimi jsem si hrával jako chlapec v Uherském Ostrouhu.

Byl jsem tam jednou v divadle, kde hráli židovští herci (a velmi dobře). Budova byla velice primitivní, nalíčená bíle, ale civilní obecenstvo dosti elegantní. Vojáci byli na galerii, kam se šlo zvláštním vchodem z venku. Vojáci ruští i obecenstvo louskali semička (suchá jádra z dýně) a prskali šupky kolem sebe i z galerie dolů. Přesto, že dole seděl i generál, domáhali se vojáci počátku představení pokřikem: "Vremičko". Při odchodu z divadla zastihli jsme mládež na ulicích v plné promenádě (o 23 hod.). Byl jsem také na koncertě polském, kde však působila jen naše vojenská hudba.

Tady v Bobrujsku jsem si zase koupil brýle za 4,50 ruble a vyfasoval jsem nový kotlík na jídlo.

Vypisují ze svého notesu různé ceny, aby bylo vidět jak všechno podražilo: vejíčka 20 kopéjek, butylka mléka 40 k., funt másla 3.40 ruble, salámu 2.20 R, černý chléb 25 k., tvaroh 40 k., jablka a hrušky 15 - 35 k., selátka 35 rublů.

29.8. nás odjíždí přes 1000 mužů do Žitomíru. Cestou jsme se umývali a česali u studny na nádraží. Kolem nás se zvědavě zastavilo několik žen i ruských vojáků. Po marném dohadování, kdo bychom asi mohli být, rozřešil to jeden voják: "Navěrně buržuji. I zuby sebe čisťat."

31.8. odpoledne jsme konečně dojeli do Žitomíru a hned na nádraží jsme potkali ženy - dobrovolky ve vojenských uniformách. Město nás překvapilo svojí výstavností. Bydleli tam Poláci, Ukrajinci a Židé (ne tolik jako v Bobrujsku). Dali nás do kasáren uvnitř města. Doba byla již pohnutá. Ruští vojáci se potloukali po městě v neurovaných uniformách a zazlívali nám, že chodíme na cvičení a že zdravíme naše důstojníky. Když jsme se jich ptali, zda se nestydí, že ženy tvoří regimenty, odpověděli s chechotem: "Ať jdou baby na frontu, my už jsme jí užili dost." A když jsme jim řekli, že přijdou Němci a vezmou jim půdu, řekli: "Ať si vezmou, my máme půdy dost."

Jednou mne volala strážní služba, že se nějaký civil ptá, není-li mezi námi nějaký esperantista. U brány stál asi 45-letý muž, který se představil jako učitel jazyků Kaminskij a po krátké rozmluvě mne zval, abych ho večer navštívil. V jeho židovské domácnosti jsem poznal jeho 2 dcerky, 13-letou Aničku a 11-letou Minočku, velice milá děvčátka, která měla legraci z mé ruské výslovnosti. Dostal jsem skromnou večeři, chléb s máslem a cibulí a čaj.

Byl jsem tam jednou v ukrajinském divadle (velmi slabé) a na jednom koncertě uspořádaném Poláky, kde však všichni děkující byli Češi.

18.9. nás navštívil pluk. Mamontov, který byl u našich oddílů na frontě. Vypisují zase ze svého deníku: Hudba ho přivítala Božími bojovníky. V české řeči mezi jiným řekl: "Víme, že v jedné cizí armádě není kázně, není disciplíny. Vy neposlouchejte žádných emisarů a komisarů. My Češi máme nad námi jen Národní radu v Paříži a její odbočku zde v Rusku

a našeho diktátora České republiky tatíka Masaryka a jiných pánů nad sebou nemáme. Kdo by poslouchal jiných rozkazů, toho považují za zrádce a vyloučím z české armády." Pak jsme defilovali za zvuků naší hudby: Spějme dál, stále dál.

21.9. byla v biskupském kostele oslava bitvy u Grunvaldu. Pikantní bylo, že jsme se zúčastnili katolické mše s husitským praporem.

Také naše hudba uspořádala český koncert symfonický před vyprodaným sálem.

Odpoledne jsme chodívali gulat do parku za městem. Naši se již hojně seznamovali s děvčaty. Já pořád ještě vyhladovělý jsem pečlivě schovával luštěniny od oběda a při příchodu domů v 11 hod. večer jsem dojídal.

1.10. jsem já frajtr (jefreytor) s 3 vojáky byl na ztracené vartě u bývalé vojenské pekárny. Když nás pak dopoledne přišli vystřídat, dověděli jsme se, že v kanceláři sepisují, kdo se hlásí dobrovolně do Francie. Běželi jsme poklusem do kasáren, vpadli jsme do kanceláře ještě s nasazenými bodáky a dali jsme se zapsat k jízdě do Francie. Měl jsem již dost těch zmatků a nepořádku v Rusku a při pochybení, že bych měl zahynout místo v boji, snad cihlou ze zákeřné ruky nějakého tupana, jsem raději volil západní bojiště.

Před odjezdem jsem se šel rozloučit ke Kaminským a uvázla mi v paměti věta vyslovená Aničkou: "Ach, gospodin Friedrich, kak ja vam zavižu, čto vy pojeděte v prekrasnuju Franciu."

5.10. jsme ještě defilovali před hlavnokomandujícími jihozápadní frontu generálem Ogorodnikem a francouzskými důstojníky a konečně 7.10. za drobného deštíku jsme nasedali do vlaku. Při tom jsem měl tu smůlu, že moje družstvo dostalo přidělen vagon, v kterém před tím přepravovali herinky a který byl nevyčistěný a plný šupin. Nezbyvalo, než narvat si chvojí a vagon jakž takž vyčistit. "Vůně" od herinků nás ovšem provázela až do Archangelsku.

Jeli jsme pak na Korostýn, Ovruč, Kalinkoviči, Bychov, Mogilev, Šklov, Oršu, Vitebsk, Něvel, Rybinsk, Jaroslav do Vologdy. Bylo celkem ještě teplo a čím dál na sever dražota stoupala. Ve Vologdě prodávaly rybářské ženy ryby a na cestu jsem si koupil 3 funty chleba po 15 kopějkách, 1/2 funtu tlačenky za 90 kop., 1/4 funtu ementálského sýra za rubl. Vzpomínali jsme na dobře zásobené a laciné prodavače ze Sibíře, kde jsme však byli úplně bez peněz.

Krajina čím dál na sever, tím pustější, poslední den jen malé zkroucené břízky v močálech. Poslední oběd jsme dostali v Njamdomě. Když přivezli polévku v plechové bance (vždy pro 10 mužů) a my do ní hrábli lžícemi, vypouklily se na nás oči malých rybek velikosti malíčku, nevykuchaných a s velikýma očima, že nás ihned přešla chuť na jídlo. Jako druhý chod byly nedovařené kroupy a celé ovzduší páchlo štěňaty. Museli jsme vzít za vděk starým žitomířským komisárkem. Nádraží na dráze k Archangelsku neobyčejně frekventované. Spousta válečného materiálu z Anglie a Francie (aeroplánů, obrněných aut, střeliva atd.).

15.10. dopoledne jsme dojeli do archangelského přístavu, kde nás čekal francouzský důstojník a ihned jsme se nalodili. Přímo z dřevěného mola po schůdkách na pasažérskou ruskou loď "Kursk". Na palubě již byl určitý počet civilů, mezi nimi několik Francouzek. Příjemné ubytování: v III. třídě na přídi, každý své lůžko, slavník s čistým povlakem. Záliv byl zamlžený, vyhlídka na 2 cerkve a samé dřevěné barabizny. Večer jsme si prohlíželi celou loď, všechno bylo pro nás nové. Kursk byl již v 16-roce poškozen ponorkou (do kotelny). Personál se baví většinou anglicky. Večeře nám velice chutnala: Konzerva hovězina, suchary, vše francouzské.

Ráno nás vlečný parník táhne blíže k městu. Nyní teprve vidíme několik cerkví a kamenné domy. Jedou kolem nás 2 lodí s Elsasany, kteří byli zajati na ruské frontě a vracejí se teď do Francie. Před večerem vyjíždíme podél skladů uhlí a dřeva už na kraj zálivu a tam zastavujeme, připraveni k od-

plutí. Loď se již značně houpá, protože stojíme již na otevřeném moři a je silný vítr. Mnoho vojáků již začíná "krmit rybičky." Poznávám tu poprvé letoru Francouzů. Jedna starší Francouzka, aby upoutala na sebe pozornost, začíná na palubě popěvovat a bujně tančit. Jakmile se jí podařilo shromáždit okolo sebe dost vojáků, začne hned vyučovat francouzsky.

Další den před obědem podléhám poprvé mořské nemoci. Běžím na palubu a přes zábradlí "krmím rybičky." Hned po obědě jsem si lehl a zůstal tak až do rána.

18.10. mizí obě strážní loďky a naše 3 lodi se vracejí zpět. Na obzoru pořád hornaté pobřeží, na hřebenech snůh.

19.10. ráno spouštíme kotvy a po celý den stojíme v zálivu "Svjatoj Nos". Okolo skalnaté břehy (bez jakékoliv stopy zeleně) s majáky. Všude jen skály a voda. Na lodi je nás 1500, loď je dlouhá 200 kroků. Vývěsku "Kursk" jsme ráno sundali, stejně tak ruskou vlajku.

20.10. první slunný den na moři. Jeme na 68°.

21.10. ve 3 hodiny zvedáme kotvy. Téměř celý příští den ležím, abych se vyhnul dalšímu záchvatu mořské nemoci.

23.10. se před večerem setkáváme s anglickým křižníkem, který nás teď doprovází. Moře je silně zvlněné, slunce svítí, avšak již odpoledne pro vlny je není vidět. Čluněk s 8 veslaři a anglickým důstojníkem z křižníku přistává k naší lodi. Tu loďku je jen chvílemi vidět, když se vyhoupne na vlnu. Již třetí den dostáváme místo chleba jen suchary, jídlo je mizerné, čaj u anglického kantinéra předražený, jiné vody není. Naši hoši se shlukují okolo rotného podpor. Vlasáka a stěžují si. Abych ten zmatek zvládl a předešel tak snad nerozvážným činům (protože se již vyskytují výkřiky, že hodíme kantinéra do moře), chápu se slova a stávám se tak poprvé řečníkem "hladovického proletariátu." Poněvadž již osmý den dostáváme místo chleba jen suchary a je nedostatek pití, působí to potíže v trávení. Poukazují na to, že na lodi je dost mouky a v ostré debatě si vymáhám, že budeme dostávat zase chléb a že si na pečení sami dohlédneme.

V noci jsem přítomen při pohřbu rumunského majora, který se otrávil. Rakev položena na desku opřenou o zábradlí a po krátké modlitbě kapitána ji sesunuli námořníci do moře. Před pálnocí zatloukají nad našimi hlavami rakev pro mladou souchoťinářku, která právě zemřela.

28.10. z rána vzbuzen zprávou, že se blížíme k zemi. Pohádková nálada. Krátké vlnky a slunce v mlhách, dojem jako na starých obrazech. V posledních dnech jsme v noci vždy stáli, za to ve dne jsme uháněli a 4 torpedovky nás obíhaly jako strážní psi.

29.10. jsme v Newcastleu (čti v Nukézu). Vjíždíme do ústí řeky, po obou stranách úzké vysoké domy, jako v Andersenových báchorkách. Všude reklamy. Naši zpívají na přidi, dělníci ze všech stran nás zdraví. První angličtí vojáci (19.York). Stojíme až u továren v městě, házíme z paluby drobné ruské mince výměnou za anglické.

30.10. ráno vyloďujeme a jdeme asi 1/2 hod. městem na nádraží. Provází nás dudácká skotská kapela, ale protože naše dlouhé pláště se nemohou shodnout s rychlým tempem dudáků, pochodujeme dál za zpěvu našich písní. Nasedáme do osobních vagonů třetí třídy, které jsou stejné jako v Rakousku I.tř., v odděleních sedíme po šesti. Všude průmyslový kraj, nápadné ticho. Menšími stanicemi projíždíme bez zastávky. Na nádražích málo lidu, zřízenců nápadně málo, vzdor veliké přesnosti ve všem. Projíždíme Dorhamem a Darlingtonem. V Yorku zastavujeme a na peroně vidíme číšníky s táci a konvema. Vtipkujeme, že ti jistě čekají na nás. Ale v tom průvodčí otevírají dvěře (každý oddíl má dvěře na venek) a k vagonu přibíhají 2 číšníci : jeden nalévá do hlubokých porcelánových misek čaj (skoro černý) a druhý podává v papírové kabelce piroh s masem a bílou housku se sýrem. Zastávka jen asi 5-minutová.

Dále Nottingham a Leicester. Domy neomícené, ulice rovné jak šňůra. Konečně vidíme kus venkova. Ale pole a louky jakoby je zpracovali inženýři. Krásné vilky v germánském stylu.

V Oxfordu již za tay druhá snídaně, zase tak vkusně podávaná; bílá káva, 2 bílé chleby s máslem a šunkou a 1 se sýrem. Pak neočekávaně v 1/2 10 hod. Winchester, vyvagonování. Několik angl. důstojníků, z nich jeden mluví česko-srbsko-rusky. Nezapomenutelný pochod lunou osvětlenými ulicemi. Rodinné domy a vily porostlé zelení, asi 1/2 hod. do stanového tábora za městem. Umístění ve stanech po 10 mužích, dřevěná podlaha, každý má 4 deky. Silná polévka, čaj s mlékem, bílý chléb.

Snídaně v stanové jídelně. U stolů sedíme po 14; silná masová polévka, bílý chléb, čaj s mlékem. Vše na porceláně. Jindy byly k snídani jitrničky nebo játra místo polévky. Oběd: Zadělávané maso, zemáky a řepa, pak knedlík se sirupem. Na stole kopretiny. Na louce skřivani a ještě plno květů. K svačině: čaj s mlékem, buchta s kokosovým máslem a zavařeninou. Večer ještě polévka.

Po krátkém pochodu krajinou okolo vil a rodinných domků (prý vesnicí), nám pak rozdával angl. plukovník po 2,5 šilincích. Tu jsme poprvé viděli 10 aeroplánů na obloze. Odpoledne s Janáčkem procházka Winchestrem. V táboře mne čekal telegram od Browna. Byl to můj starý esperantský korespondent, s kterým jsem se také setkal (i s jeho paní) v roce 1912 na kongresu v Krakově. Poslední večer před odjezdem v Žitoniiru mi náhle před spaním probleskla hlavou jeho adresa. Nemeškal jsem, skočil s palandy a zapsal si ji. Po příjezdu do Anglie jsem se mu lístkem ohlásil a on se teda hned ozval.

Starému plukovníku jsme se líbili a zavedl nás také do města. Při pochodu městem jsme ovšem zpívali. Před katedrálou z XI.století anglická a naše hymna. Obrovská starobylá budova s nejstaršími památkami. Obrazy pouze na oknech. Náhrobní desky z počátku XIII. století. Na levé stěně desky důstojníků padlých v posledních desíletích ve všech dílech světa. Získali jsme úplně anglické publikum, takže na zítřek nám reservovali polovičku sedadel v kostele pro 500 mužů.

Večer 2 dopisy od Browna s 1 librou. Zve mne důtklivě k sobě; kdybych nemohl dostat povolení, přijede pro mne autem.

Musel jsem mu odřeknout pod záminkou, že již odjíždíme. Nemohl jsem přece jet na návštěvu do rodiny, tak zavšivený jak jsem byl.

Příštího dne byla návštěva katedrály. Při našem pochodu městem šel vpředu náš pěvecký sbor, okolo nás plno pěkných dětí. V kostele zpíval náš sbor několik vážných písní (jako Zahučaly hory) a po bohuslužbách anglickou a naši hymnu. Na hlavní ulici pak defilujeme. Obecenstvo rozdává balíčky cigaret.

8.11. na památku Bílé hory mluví na cvičišti podpor. Niederle o Svatopluku Čechovi.

10.11. znovu ve Winchestru. Koupil jsem lukku, anglický tabák a cigarety pro Jaroslava (černý tabák zabalený v kukuřičných listech).

11.11. o 9 hod. z lágru, ve Winchestru ihned do vagonů III.tř. Vykouřil jsem cigaretu a již jsme byli v Southamptonu (čti v Sauzemptnu). Transport amerických vojáků v klouboucích. Hned u přístavu nádraží, o 11 hod. již nalodění na "La Margueritte", lodi z r.1894, poháněné koly, zařízené jen pro sezení jako vlak, o 2 palubách. Až v 18,30 hod. vyjíždíme. Krásný pohled na řady světel z továren. Pozorujeme hmatání reflektorů po obloze. Dlouho se držíme při pobřeží, až po 21 hod. mizí poslední maják, jehož blyškání se podobalo výbuchům. Jedeme bez světel, provázeni torpedovkou. Ve 2 hod. jsme v Le Havru před přístavem. Překrásné ráno; celá obloha v červení vycházejícího slunce. Loď za lodí, od malých plachetnic až po dopravní vyjíždějí v malých intervalech za sebou. Vjíždíme po 8 hod. Zastavujeme vedle 2 jiných lodí a přesně po 9 hod. vycházíme na břeh. Na jedné ze sousedních lodí vidíme americké vojáky, kteří jsou vybaveni jako na lov, kožené kufry a pušky s hlavněma obalenýma kůží. Prastarý francouzský voják s dlouhým štykem stojí tu na stráž. Pěkná skupinka: náš Husák v ruské uniformě, s dlouhým anglickým důstojníkem a starým francouzským.

Zavezli nás na jih Francie do Cognacu, kde jsme měli pro-



dělat výcvik podle francouzského vzoru (po rakouském a ruském). Naše rota byla ubytována v bývalém skladišti koňaku v továrně Marie Brizzard ve velikém sále s galerií. Podlaha cementová, skleněná střecha bez stropu. Byly tam již 300 Čechů ve francouzských uniformách, kteří přijeli z Rumunska. Každý z nás má svou postel o 2 dekách.

Druhého dne při pochodu městem náš sbor zpívá Marseillaisu, obecenstvo nám tleská.

První neděli jsme si prošli město : ulice úzké, silně jižní ráz. Mnoho neobydlených domů. V parku palmy, bambusovníky, fíkovníky, zcela ještě zelené lípy (18.11.), květuící růže, na jezeře labutě a kachny. Skoro všechny děti a mnoho dospělých nosí dřeváky. Malé 2-kolé vozíky tažené osly; koně u vozů zapřažení za sebou. Ženy téměř všechny v černém. Večer všechna okna zabeďněna dřevěnými okenicemi, takže ulice vypadají pustě.

Erzo jsme dostali francouzský mundur: obnošený, sehnáný od různých útvarů, boty s novými podrážkami. Pak šle, teplý pás na břicho, dále teplé flanelové krytí prsou a zad (ve formě ornátu) různých barev a dřeváky pro domácí nošení. Hned jsme večer uspořádali domácí bál v dřevácích, kde jsme se dobře vyjímali v těch barevných "ornátech".

Pušky jsme dostali staré (1907) pro 3 rány a s dlouhými francouzskými štoly.

Zásobování civilního obyvatelstva bylo ve srovnání s Rakouskem a Ruskem velmi dobré. Masa a bílého chleba (jako housky) dost. Jen čokoláda byla na lístky.

Zima byla toho roku na tamnější poměry velice přísná. Napadlo dokonce několik cm sněhu a zůstal pár dní ležet. Pro město, kde mnoho domácností nebylo ani opatřeno kamny, to bylo něco nezvyklého. Zato my po sibiřských mrazech minulého roku jsme si libovali.

21.XII. nás navštívil dr. Beneš. Byl jsem u něho se Šindlerem informovat se o jednoročácké otázce.

Den před Štědrým dnem mne navštívil francouzský esperantista Barbier, úředník ze sousedního města Saintes. Spustil na mne francouzsky a byl značně zaražen, že mu nerozumím. Chodil jsem s ním po městě a mluvil jsem sám. V hostinci k nám přišel nějaký Francouz, který tam seděl se svou ženou a jedním na šim vojákem a žádal nás, abychom se optali toho vojáka, čím je v civilu. Na můj dotaz řekl voják, že je zeďníkem. Jeho známého Francouze to velmi udivilo. Myslel prý, že je to student.

Tu musím poznamenat, že cognacké obyvatelstvo mělo strach před naším příchodem a starosta města žádal, abychom byli utěbořeni někde jinde. Když nás však poznali, měli nás docela rádi. Ale dívali se s podivem na nás v hostincích, když jsme pili pivo. Přinášeli pivo v 1/2 l skleněných vysokých džbánkách a se skleničkou 1/4 l. Naši vojáci ovšem první 1/4 litr hned vypili, dolili si zbytek a hned objednali druhý džbánek. Tam se však pije pivo tak, jak u nás víno. Nalije se do skleničky a pak se zbožně srká.

Pomalu se počali sjíždět naši dobrovolníci ze Spojených států amerických i z francouzské cizinecké legie i ze srbského vojska.

Štědrý večer jsme prožili celý prapor pohromadě i s důstojníky. Již odpoledne byla nadílka v sále municipality. Nadělovaly dámy po proslovu por. Wiederleho a po Novákové Ukolébavce - čibuky, notesy, nože a různé maličkosti. Na mne se dostalo: 6 ořechů, 1 bonbon a 1 cigárka. Slavnostní večere byla: jelita s brambory, jablečný mošt, káva s koňakem, jablka, ořechy.

Silvestra jsme prožili v dosti stísněné náladě. Deprimovaly nás pověsti, že Rakousko usiluje o separátní mír. Američan Brožek od mé čety mne utěšoval: Nic si z toho nedělej, nebudeš-li se moci vrátit do Rakouska, pojedíš se mnou do Ameriky a

budeš se mnou pekařem.

Nový rok 1918 jsme přivítali za hlaholu trub a bubnů.

5.I. byli přiděleni k rotám k výcviku francouzští důstojníci. Nad celým plukem převzal velení plukovník Philipp. Francouzští důstojníci byli příjemně překvapeni, že jsme bílí a že už máme dobrý vojenský výcvik. Někteří z nich se domnívali, že byli přiděleni k nějakému koloniálnímu vojsku.

1.II. jsem byl jmenován desátníkem, tj. 12,60 franků místo dosavadních 7,50 Fr.

Peníze od Browna docházejí pravidelně.

3.II. jsem byl na návštěvě esperantisty Barbiera v Saintes. Příjemné město s 20.000 obyvateli, hlavní ulice široká se stro-  
mořadím; římská aréna, brána císaře Tiberia, starobylé kostely. Cestou od nádraží na mne poříkovali kluci "Boš,boš". Je to hanlivé pojmenování Němců. Oni nás slyšeli mluvit cizí řeší. Na obědě jsem byl u Barbierů. Černovlasá mladá paní, chlapec asi 8-letý /černý/ a asi 7-letá dceraška /blond/. Odpoledne jsme byli v kině.

8.II. byl jsem osloven rotným Vlasákem, s nímž jsem měl tu rozmluvu na lodi. Určil mne do kursu pionýrů. Právnik a pionýr, to prý se k sobě hodí. Na to já: "Ovšem, vždyť obě ta slova začínají na p.". Do kursu se však nejelo. Místo toho se jelo do Paříže.

14.II. před polednem jsem se dostavil v nové výstroji do pluk. kanceláře, tam jsem se však dověděl, že do kursu nejedu. Náš major si mne zálibně prohlížel a ptal se čím jsem v civilu. Odpověděl jsem mu francouzsky, že studuju práva na universitě v Freze. Na další otázky jsem již odpovídal esperantem, francouzsky jsem sice rozuměl, ale mluvit jsem neuměl.

Při obědě mne vyhledal por. Niederle a oznámil mi, že s ním pojedou do Paříže jako emisař po zajateckých táborech.

Hned k večeru jsme pak odjeli. Jeli jsme ve 4 skupinách, vždy 1 důstojník a 1 poddůstojník. Ráno jsme přijeli na Montparnasské nádraží a odebrali jsme se hned metrem do rue Bonapart 18, kde byla Národní rada a kde nás přijal Lev Sychrava. Usídlili jsme se v malém hotelu v rue Jacob.

Odpoledne byla porada, jak si rozdělíme rayony a večer jsem již seděl v české restauraci "U slepiček" na jitrnicích a pivě. /U Národní rady byli zaměstnáni jako písaři tři Berезováci: Ptašinský, Šuška a Kosina. S nimi jsem trávil volné chvíle, kdykoliv jsme se pak vrátili do Paříže/. Pozitíí jsme jeli I.třídou na první nábor do Rouenu. Odtud elektrickou dráhou do zajateckého tábora v Déville, pak do Aulnay a druhý den do St.Eticu du Rouvray. Všude promluvil por. Niederle a pak jsem besedoval se zajatci já a zapisoval jsem ty, co se přihlásili do vojska .

Pro přehlednost napíšu napřed další města, která jsme navštívili. Druhá cesta nás vedla do Lyonu, a okolních Grange Blanche a Pont de Chérny, pak do Grenoblu a horskou dráhou do vesnice Eybens v Alpách a pěšky do Fort du Murier, pak do Chappa reillanu a zpět do Grenoblu. Pak Rives, Givers, zpět Lyon; ráno zase Pont de Chérny a zase do Paříže. Znovu do Lyonu, do Chasse a znovu do Givora, Montpellier, Cette, Agde, Aurillac, Massiac, Clermon-Ferrand, Paříž. Pak Dijon, Besancon, Lons Le Saunier, Montmorot, Leyment a přes Dijon do Paříže.

Všechno to jezdění, které trvalo od 15.II. do 16.III. bylo velice namáhavé pro nedostatek času. Poslední dny jsme spali hlavně ve vlaku. Jedli jsme dobře v restauracích, spali v hotelích, ale čas byl nabit prací. Sotva jsme přijeli do některého tábora, ihned jsme mluvili se zajatci; po proslovu Niederlově zbyla celá další práce na mne. Podrobné rozhovory s jednotlivci nebraly konce a tak jsem s nimi seděl mnohdy daleko přes půlnoc a časně ráno jsme museli dále. Zažili jsme přitom mnoho dojmů. Ukázaly se různé charaktery našich lidí. Zvláště tam,

kde nás již čekali důvěrníci, byla půda dobře připravena a mnozí zajatci se dali hned zapsat. Jinde se postavili přímo proti nám. Pan Dr. Fiala z Holešova argumentoval proti nám jménem Masarykovým, mnozí se dali raději zapsat mezi Němce, aby jim nehrozil pozdější odvod do armády. Vyskytly se také groteskní zjevy. V jednom táboře byl vedoucím štábní strážmistr Čech z Č. Budějovic, který nosil ještě všechny rakouské odznaky a dokonce ostruhy! Ten zdůrazňoval, že se jmenuje Čech a že je také Čech, ale rozvedený. Když odcházel do války, políbil ho jenom pes. Aby dal dobrý příklad, dal se hned zapsat, ale druhý den přiběhl s prosíkem, abychom ho vyškrtli ze seznamu. To jsem neudělal, ale po vojensky jsem mu vynadal. Jaký byl však můj údiv, když jsem ho po svém zranění při návratu do Cognacu potkal už zase jako štábního strážmistra naší armády. Na frontě ovšem nebyl.

V Grenoblu jsme měli nepříjemnou příhodu. Zástup zajatců nás uvítal pískotem a řevem. Ukázalo se, že jsou to Němci z Čech, kteří se přihlásili v zajetí jako Češi, aby se s nimi jednalo mírněji. Doprovázeli nás s řevem až na nádraží, kde se u vchodu nahromadili nedělní výletníci, nechápající co se to děje.

Když jsem v Lyonu vedl k nádraží asi 60 dobrovolců, kteří měli dosud na sobě rakouské uniformy s velkými hnědými písmeny FG /prisonnier de guerre/ z látky přišitými na zádech a naši dobrovolci si cestou vesele zpívali a když pak se s nimi loučil francouzský plukovník s čepicí v ruce, tu bylo z toho obecenstvo úplně tumpachové. - Jednou o 2 hod. v noci, když jsem ještě besedoval s našimi zajatci, kteří byli umístěni ve velickém stanu, odhrnulo se najednou plátno vchodu a prolezl dovnitř německý zajatec a prosil, abychom ho zapsali. Byl to český mladík z okolí Prahy a nevím, jak se dostal do německé armády.

Legrační věc se nám stala v Aurillacu. Zatím co Niederle zašel na vojenskou komandu, čekal jsem na malém náměstíčku.

Niederle se vrátil až za několik hodin se sdělením, že ho na velitelství zadrželi jako podezřelého a teprve když se telefonicky přesvědčili u ministerstva války, ho propustili.

Při návratu z Dijonu nám došly peníze. Jeli jsme od večera, ráno jsem půjčil Niederlovi posledních 10 franků, aby se mohl najíst. Vlaky měly až 4 hodiny zpoždění a já po noční jízdě, hladový s 40 centimy v kapse se dívám na francouzské dovolence, jak se krmí a jen se těším na Slepíčkovu hospodu. V Paříži pak hned metrem ke Slepíčkoví; nejdřív jsem se důkladně najedl a pak jsem se vydal po hospodě hledat někoho známého, kdo by za mne zaplatil oběd. Na štěstí tam bylo vždy dost českých vojáků.

Bližší o mých cestách verbíře je možno najít v mém deníku z té doby.

Jaká to byla změna, která se se mnou stala za rok. Před rokem jsem seděl hladový a zavšivený v dřevěném baráku na Sibiři a teď jsem si jezdil první třídou a spal a stravoval se v nejlepších hotelích. Nezapomněl jsem také na Esperanto-Oficejo v Paříži, které mi tak ochotně obstaralo známost s p. Barbierem. Hned po příjezdu do Paříže jsem šel poděkovat do rue Wisky 51. paní Ferter. Setkal jsem se tam také s gen. Sébertem a s p. Othletem z Bruselu. V Lyonu jsem vyhledal také esperantskou kancelář, hledal jsem adresu Poláka Littanera, s nímž jsem se seznámil na krakovském kongresu. Bohužel nebyl doma.

Další zkušenosti s esperantem jsem měl, když nás v jižní Francii doprovázel cestou vlakem francouzský kapitán, který uměl 5 jazyků. Mluvil jsem s ním esperantem; všechno mi rozuměl.

Pokud jde o krajiny, uvázla mi v paměti zvláště alpská krajina nad Grenoble. Krásné jarní jitro, v dálce vrchol Mont Blancu, zvony vesnického kostelíku.

Pak pobřeží u Agde. Stáli jsme na vysokém břehu a vlny příboje stříkaly až k nám. Mnoho krajin uniklo mé pozornosti,

protože naším heslem při usazování do vlaku bylo: "Teď budeme pozorovat krajinu", načež jsme se opřeli hlavou o stěnu vagonu a spali jsme. Nešlo to jinak. Málo spánku a únava ze stálého řečnění nás k tomu nutily.

Celkový výsledek naší cesty: Nejdříve odjelo 50 dobrovolců, my jsme jich vypravili 59, na odvezení jich čeká 66. V našem rayoně zůstalo ještě 240 Čechů, z nichž mnozí se přihlásili ještě dodatečně. Když se uváží, že tito zajatci prodělali hladový pochod Albánií, což byla jedna z nejstrašnějších epizod této války, je obdivuhodné, že se jich tolik přihlásilo. A nejvíce přihlášených bylo dělníků a rolníků, naproti tomu s inteligencí to nebylo vždy lehké.

11.III. jsme prodělali jeden z největších náletů na Paříž. Poplach nás stihl před 1/2 10 večer v kavárně "U 2 magotů". Na ulicích úplná tma, auta se sireny kvičí po městě na poplach. V hotelu právě všechno sestupuje do sklepa, z dále se blíží dunění, načež sestupujeme z pokoje k vratům. Vidíme světla od blízko padajících bomb. Za chvíli přibíhá vyděšený člověk se zprávou, že 3 bomby padly na blízké ministerstvo války, které hoří. Hned je slyšet trubky jedoucích hasičů. Brzo uléháme, ale před půlnocí nový poplach a slyšet pád malých bomb. Po půlnoci konec. Ten den došlo k panice ve vchodu do města, kam se obyčejní lidé ukrývali a bylo několik umačkaných.

18.III. zase v Cognacu. Téhož dne odpoledne se setkávám se srbským poručíkem s vysokým límecem višňové barvy a hele, on je to můj kamarád a spolubydlící z Val. Meziříčí Lojza Machačík. Hned jsme zašli do kavárny u náměstí na láhev vína; tam mi vypravuje, že byl 2 měsíce na frontě u Soluně. Zaját byl v Přemyšlu. Druhý den se stěhuju k II.rotě poručíka Plívy, který přijel od Soluně zároveň s Machačíkem a zastávám místo četaře u 1.čety a 2.IV. odjíždím do poddůstojnického kursu v St.Maixent /čti Sémexán/. Octli jsme se v malém příjemném městečku. Kasárny

v čistých, vzdušných místnostech, vždy 16 mužů v jednom oddělení, celkem je nás přes 70. Zaměstnání: od 7,30 do 10,30 theorie, od 1 do 5 odpoledne execírák.

Příjemné vzpomínky mám na francouzské důstojníky, které jsme měli v kursu. Všichni už ranění na frontě: krásný člověk náš kapitán s rozbitou patou. Náš mladý poručík /ztratil 4 prsty na ruce/, který se pýšil námi, když jsme pochodovali ulicemi před domem jeho ženy. V neděli rád chodil v mírové uniformě /červené dlouhé kalhoty/.

Velitel kursu major byl na frontě těžce zraněn do břicha. Jaký to byl rozdíl, když jsem srovnal ty hulvátské rakouské důstojníky /s jejich řevem a nadávkami/ v důstojnické škole v Opavě. Zde šlo všechno klidně a slušně a naučili jsme se tu v poddůstojnické škole víc než v Rakousku v důstojnické.

Nesmím zapomenout na seržána, který nás měl v tělocviku. Říkalo se o něm, že to byl cirkusový artista a my mu říkali "Gumnová noha". Ten nás uměl prohánět! Když nás v den trhu hnál náměstím, kde bylo otevřené tržiště, to na nás venkovánci jen vyvalovali oči.

Abychom se cvičili v komandu, byla nám přidělena pálirota starých francouzských vojáků v mírových uniformách /červené kalhoty a červené čepice/. Říkali jsme jim "dětličci". Ti si libovali, když jsme na pochodu zpívali. Nejvíce se jim zamlouvala píseň "Šla má milá na houby" se střídavým pískáním.

Krásná byla polní cvičení v jarní přírodě. Nejvíce mi utkvělo v paměti jedno, kdy jsme z různých míst s busolou v ruce šli v družstvech stále přímým směrem rovno i přes ploty zahrad, abychom se všichni setkali u cíle.

Jednou v kasárnách byl jsem při čištění pušky vyrušen vzkazem, že jsem volán na poštu k telefonu. Protože jsem neuměl francouzsky, vzal jsem s sebou na poštu kamaráda Sušku. Jeké však bylo moje překvapení, když se v telefonu ozval ženský hlas čistým esperantem. V sousedním městě Niortu žil lékárník p.Gueille /Kej/,



který se o mně dověděl od p.Barbiera. Zvala mne tedy jeho manželka, abych k nim přijel s některým kamarádem v neděli na oběd. U vlaku mne čekal starší major zdravotní služby. Byli jsme se Suškou přijati v jeho domácnosti velmi přátelsky a ukázalo se, že znají i Prahu, kterou již dvakrát navštívili a z níž si odvezli i serií obrázků pro stereoskop. Vodil nás před obědem po známých a divili se našim jazykovým znalostem. U starého opata /měl skvělý koňak/ jsme ukázali, že rozumíme německy, s předsedou amerického klubu jsme mluvili rusky, inu vodil nás milý pan Queille po městě jako medvědy.

16.V. jsme oslavili 50-leté jubileum Národního divadla v Praze velikým manévrem s ofenzivními a hořlavými granáty; v městě jsme pak měli před majorem slavnostní pochod s nasazenými bodáky.

Po skončení kursu jsme jeli 26.V. zpět do Cognacu. V Niortu jsme čekali 6 hodin na náš vlak, využili jsme toho se Suškou a Ptašinským k návštěvě p.Quelle. Na nádraží v Saintes čekal mne p.Barbier i s rodinou.

Po příjezdu z kursu potkávám spousty dobrovolníků jednak z Ameriky, jednak ze zajateckých táborů, kde jsem byl v březnu na náboru. Radostně jsem konstatoval, že přijelo mnoho i těch, kteří se tenkrát ještě nemohli vzchopit a přihlásit se u mne.

8.VI. jsem byl jmenován seržantem. To znamenalo, že jsem měl na frontě i s frontovým přídavkem dostávat 3 franky denně a mohl jsem proto napsat Brownovi do Anglie, aby mi už neposílal peníze, protože vystačím se svými.

10.VI.1918 jsme odjeli z Cognacu. Jeli jsme přes Angoulem, Poitiers. Cestou mnoho amerických transportů /v nich mnoho Čechů/; černoši, němečtí zajatci, Rusové, Marokánci - na práci. Druhý den večer jsme byli v Darney. Naši četu ubytovali před půlnocí na půdě čpící česnekem po koloniálním vojsku, jež tam bylo před námi. Svíčky nebylo možno sehnat; 2 mlsé obchodnice, jímž dám

patřil, bály se nám otevřít. Spali jsme teda na louce za domem. Ráno jsme viděli, že jsme v lesnaté krajině, v milém malém městečku. Obyvatelstvo bylo přívětivé a když nás blíže poznali, měli nás velice rádi.

30.VI. nám byl odevzdán plukovní prapor. Na tu slavnost přijel prezident Poincaré, ministerský předseda Clemenceau a vysozí důstojníci Anglie, Spojených států, Itálie, Belgie a Srbska. Před těmito hosty a před Dr.Benešem jsme defillovali. Byl to imponantní pohled, když se objevily naše šestnáctistupy s nasazenými bajonety za mírnou vlnou krajiny a sestupovaly po mírném svahu k místu, kde už stáli hosté. Po proslovech a po naší přísaze zazněla mohutně naše píseň "Bývali Čechové".

3.VII. k večeru odchod na nádraží za srdečného doprovodu obyvatelstva. Každá naše zbraň byla ověšena růžemi. Ráno jsme byli v Belfortu a tu byl již první válečný pohled. U nádraží domy rozbořené od bomb, baráky maskovány zelení, zákopy. Jedeme až do La Chapelle-Rougemont, odtud pěšky 8 km do Bethonvilliers, vesničky asi o 30 domech. Okolo nás v barácích plno Američanů a po přehlídce generálem Guilleminem, který nás vítá srdečnými slovy, pozorujeme po celý den prvá válečná dějství: šrapnelovou palbu po německých aeroplánech. Od hor chvílemi dunnění kanonů.

9.VII. k večeru odcházíme za deště a za zpěvu na frontu, zatím do rezervy - do vesničky Lauw. Jsem umístěn se svojí polčetou v kurníku nad vesnicí. Fronta prý je tu úplně klidná, civilisti tu lezou přes dráty. Krajina je tu hornatá, velmi romantická. Obyvatelé tu mluví lépe německy než francouzsky. Blízké pěkné městečko Massevaux /Masmäster/ má úplně německý ráz.

11.VII. jsem šel s několika důstojníky na prohlídku jedné z našich rezervních posic. Vystoupili jsme na Rossberg /skoro 1200 m/ a měli jsme velmi pěkný rozhled. Z jedné strany překrásné panorama hor s městečky a vesnicemi v údolích, z druhé strany rovina, v pozadí továrny Mühlhuz, vzadu siluety Černého

lesa. Thann pod námi jako na dšani. Místy vidět linie bošš, ale naprostý klid je všude na frontě. Na vrcholu Rossbergu pouze drátěné záseky a 13 úkrytů pro kulometry, ale zákopů na něm není. Po prohlídce jsme se pustili přímo lesem bez cest do Massevaux na pivo.

22.VII. přes Sentheim /sídlo pluk. vedení/ a přes Dolní Bounbach do Rammersmattu, mizerné dědiny, kde jsem ubytován se 6 muži v chlívě posledního domku na silnici k Thannu. Denně jsme upravovali zákopy v lese na Mühlbergu.

27.VII. večer se 14 muži přes Roderen do Hor. Aspachu k veliteli roty /Vlasákovi/, která je v první linii. Hor.Aspach úplně rozbořen, trčí všude jen holé zdi. Rotný usídlen ve svět-ničce rozbořeného domku. Čekáme v krytu do rána. Hajna kryš. Za svítání odcházíme z té pusté dědiny.

2.VIII. nám bošš pálí těsně nad a pod dědinou.

3.VIII. večer přes Roderen do Hor.Aspachu. Před půlnocí jsme přebrali po 1.rotě první linii. Já dostávám úsek asi 400 m dlouhý. Zákopy již 4 roky staré, rozvalené, podobné spíše úvozu. Jen dvojí pásmo chatrných drátěných záseků. Linie bošš vzdáleny asi 1500 metrů.

Byt mám s Braunerem ve sklepě rozbořeného domku, ležím na rozvaleném kanape z něhož lezou péra na všechny strany /jedno mám pod levým kolenem, druhé pod pravou lopatkou/. Ráno bloumám nevyspalý po rozbořené dědině, v gumových botech až nad kolena, s pipkou v ústech a čekám na kávu se šnapsem. Vesnice téměř úplně rozbořená, neuvěřitelně spustlá, býlí okolo domů přesahuje výši člověka. Z kostela zbyla jediná stěna, ale před ní stojí nepoznaný veliký kříž. Jen spousta koček zůstala ve vesnici. A spousta kryš, které ruší v noci při pozorování. Celou noc to-tiž stojíme v zákopech, z rána po kávě spíme a k večeru bloudíme po zahradách a trháme si na noc do chlebníku zásobu nádherných rynglí.

5.VIII. na nepodařené noční patrole, den na to vedu patrolu já místo podporučíka, který se bojí, zůstává pozadu a vyžádá si jednoho muže, a by ho chránil. Rozkládáme se do zálohy před našimi liniemi a čekáme do půlnoci v lijáku. Zpět docházíme před 2.hodinou a zjišťuji, že mi jeden muž chybí. Je to Matějíček, kterého si vyžádal na svou ochranu náš podporučík a zapomněl ho upozornit, že odcházíme. Matějíček se vrací k ránu tou cestou, kterou jsme vyšli.

8.VIII. nás přichází vyměnit 9.rota. Výměna se děje za lijáku, hromů a blesků. Namáhavý pochod lesem. Místy při pochodu usínám a vzbouzím se, když narazím nosem na plechovou mísu na zádech vojáka, který jde přede mnou. Před 4.hodinou ráno přicházíme do Dol.Bourbachu, kde se usídlím s půlčetou na mlatě.

11.VIII. oslava 4-letého obsazení této krajiny v Massevaux. Naše 2 roty s praporem pluku 319 se účastní slavnostního pochodu na náměstí. Odpoledne naši hoši cvičí sokolská prostná. Ladné kroje Elsasenek.

13.VIII. vracíme se z kopání okopů po půlnoci a ve 3,45 hod. budí nás výbuchy granátů u našeho výchoodu z děřiny. Ve 4,30 hod. všechno umlká. Byl to výpad bošů na francouzskou pozici těsně sousedící s námi. Také naši zasáhli kulometnou palbou. Boši odražení. Máme 3 mrtvé a 7 raněných.

18.VIII. jdeme do posic na severním svahu Hungerbergu, který je často ostřelován dělostřeleckou palbou. Les úplně rozbitý, místy trčí jen pahýly stromů. Poručík Makovička zůstává vzadu na silnici k Aspachu, takže jsem samostatný. Obsazujeme "zákopy", které dělali Američané. Jsou to jen násypy přes metr vysoké, vzadu země srovnána. Poněvadž před námi tam bylo dosti raněných, zařizují se tak, že posílám k večeru 2 muže, aby šli jak jen mohou tiše ku předu. Sledujeme je sluchem, jak v tom rozbitém klestí víc než na 100 metrů je slyšet praskání suchých větví. Tím jsem ujištěn, že v noci za tmy bychom již zdaleka slyšeli

kdyby někdo šel proti nám. Proto stavím jen 2 strážné, ostatní jsme všichni v krytu. Veliké americké automobily přivážejí miny k chystanému výpadu z naší strany.

19.VIII. o 3 hod. z rána nás boši přivítali bombardováním našeho pravého křídla. U 1.roty 2 mrtví a několik raněných.

20.VIII. Boši čují špek. V noci 2x po 1/4 hod. bombardovali zase 1.rotu, i plynovými granáty /arsen/. Od 1 hod. pokoj, ve 4,10 hod. začíná pekelná střelba našich, 5-minutová příprava výpadu. Za námi umístěné kulometry a lehká děla tak repetí, že téměř neslyšet výbuchy min a jiných děl. Za ranního svítání vidět výbuchy našich těžkých děl, země se otřásá. Boši začínají odpovídat posdě a rozptýleně. Teprve ku konci padá několik granátů blíž k nám. Výpad skončen za necelou hodinu. Vzdálenost byla asi 700 metrů. Ztráty žádné. Naši přivedli jednoho feláka a 1 infanteristu. Boši se závčas stáhli.

Na naší posici jsme vytrvali bez střídání až do 25.VIII. Přes časté noční prudké bombardování zůstala naše četa beze ztrát.

28.VIII. jsme již zase šli do posice v Kreuzwaldu vyměnit 1.rotu, která utrpěla značné ztráty. Pobyli jsme zase v 1.linii 8 dní, úplně beze ztrát.

6.IX. přicházíme zase do Dol.Burbachu. Jsem 10 dní neholený, zablácený. Bydlíme zase ve svém starém bydlíšti na mlatě. Na kopci před vesnicí spousta děk po yperitových granátech. V noci na 5.IX. jich sem našupali Němci v 6 minutách na 600. Přinutili tím obsluhu dělostřeleckých baterií k evakuaci.

14.IX. odcházíme na 10-denní dovolenou do Paříže. Tam jsem se umístil v útulku pro dovolence, kde jsem zastihl Hurníka z Berezovky.

16.IX. u Flechatého z Berezovky, obědval na Gar de l'Est ve vojenském útulku za 3/4 Franku. Odpoledne ve Versailles, jen v části parku. Večer s Flechatým jsem se procházel po Elysejských polích.

17.IX. K večeru v Esperanto Centra Oficejo poděkovat pí Chense /čti Sás/, že mne pozvala do Paříže. Seznámil jsem se tam s Jeannete Le Chornec, 14-letou žabkou, kterou jsem pak doprovázel až k jejímu domu v rue du Cirque 8. Její otec, esperantista, ji zle přivítal, když ji viděl přicházet s vojákem, pak jsem však byl pozván na večeři. Každý si může představit, co to pro mne znamenalo, že jsem více jak po 2 letech seděl zase u čistého ubrusu s vidličkou a nožem v ruce a ve společnosti milých lidí. Denně jsem se pak procházel s nimi po Paříži a po okolí. Navštívili jsme Montmartre, Sacre Coeur, Bois de Boulogne, St Julien le Pauvre, Notre Dame, Palais de Justice, Frocadero, St Chloud, Palais des Invalides s Napoleonovou hrobkou, Jardin des Plantes, Chimetriere Pére Lachaise, Buttes Chaumont, Latinskou čtvrť, Jardin de Louseburg.

26.IX. odjezd z Gore de l'ich est. V La Chapelle sur Chaux, asi 10 km od Belfortu jsem čekal s jinými dovolenci až nás bude víc, abychom pak jeli za plukem, který se mezitím přemístil na jinou část fronty.

30.IX. odjíždí nás několik set permisionářů /mezi nimi 46 z našeho pluku/ a druhého dne večer jedeme zase předměstními Paříže a dále do Epernay. V Pierry u Epernay shledávám se v našem plukovním skladišti se svou tornou a puškou a jdeme do Port á Binson, kde přecházíme Marnu. V Romigny těžké hledání noclehu v rozbité dědině. Konečně nalézám útulek v kuchyni francouzských seržantů a dobře spím.

4.X. U rozbitého kostelíka, s hroby božů okolo, čekáme na náš plukovní ~~trén~~ a jdeme s ním pustou krajinou bez civilistů. Jdeme za příjemného slunného odpoledne, na opuštěných vinicích je dostatek nádherných broznů. Ze záměčku Chateau Prin zůstal pouze jeden roh. Zde dostáváme poprvé po 4 dnech teplou večeři z naší kuchyně /rýži a kávu/. Špatná noc na drátěných postelích s Černochoy.

5.X. Ráno s tornou přes Savigny do Jonchery přes malou říčku Vesle. Vcházíme do krajiny, kde byli ještě před 4 dny boji. Jonchery hrozně rozbité i krajina za řekou. Docházíme do linie těžkých děl, odpoledne konečně nacházíme kanceláře našeho pluku v parku u Chateau Herveleon. Hned na to odjíždějí těžká děla ku předu a naše kuchyně se stěhují do Hermonville. Šel jsem dnes 20 km s tornou a 4 km bez torny. Nocuji s kuchyní v rozbitém stavení. Ještě večer předchází nás pluk Černochoů a 89.francouzský pluk. Němci vyklízejí krajinu za kanálem bez boje. Večer nádherná podívaná na řady děl na svahu za námi od lehkých po nejtěžší. Huďba podle toho.

6.X. Po 11 dnech po odjezdu z Paříže dostihují konečně svoji rotu. Jsme umístěni v zákopech asi 1 km před kanálem. Němci své posice za kanálem už opustili. Budeme se asi přemísťovat. Naše kuchyně už odjely. Čekáme i druhý den na jídlo, pak si bereme rezervní porce. I další den kuchtíme sami. Dostali jsme k tomu fazole, maso a kávu. Navštívili jsme napole vyschlý kanál před námi, kde se křižují německé a francouzské zákopy. Jsou zde i francouzské hroby z roku 1917.

9.X. Za překrásného podzimního dne jdeme přes Hermonvill pěknou lesnatou krajinou přes Trigny a po 12 km pochodu zastavujeme před večerem v polích před Chalons sur Vesle. Před půlnocí jsme nakládáni na kamiony jako poslední z divize. Jede se mizerně; je nás 21 v kamionu, který s námi strašně háže. Projíždíme Remeši a v 1/2 7 hod. ráno jsme v Mourmelon le Gd. Nepříliš poškozené městečko na rovině. Spousty vojska. Jdeme po silnici asi 4 km k jihu, kde zůstáváme ve velkém vojenském lágru. K večeru spěšný pochod zase na Mourmelon a do jiného lágru asi 3 km na východ. Pro nocleh získávám stůl v baráku, ostatní staví stany.

11.X. Krásné jitro. Stany mezi řídkými borovicemi v alhách. Nacházíme pro sebe baráky, ale k večeru odcházíme. Asi 30 km pochod pustou rovinou. Vesnice úplně shlzeny, téměř

žádné stromy. Země všude zeje bílými ranami a rovina do nekonečna. Dvakrát měníme směr. Konečně po 9-hodinovém pochodu přicházíme ke 4 hod. ráno k těžkým bateriím a svalíme se ihned ke spaní na palouku.

12.X. Ráno, když k nám docházejí zbylí vojáci, kteří za pochodu zůstali na cestě, stěhujeme se do sousedního lesíku a stavíme stany. Jsme severně od Somme-Py. Okolo je plno Američanů.

Náš Brožek, starší krejčí, který přišel z Ameriky, přichází rozradostněn z tábora Američanů se zprávou, že už válka v nejbližších dnech skončí a on se bude moci vrátit domů. Dva dny odpočíváme. Sedíme v lese okolo ohniček, čtu román "Seine Liebe", který jsem našel v zákopech u Hermonville.

15.X. O 3 hod. v noci vstáváme a k 6 hod. vycházíme. Brzo jsme v krajině, kde se odehrávaly kruté několika denní boje. Místo lesů jen pahýly stromů, řady křížů, 2 rozbité tanky, zčernalé již mrtvoly Němců. Před Orfenil v příkopu u silnice mrtvola vedle mrtvoly, celá řada Němců pobitých kanonádou. Sedíme nad nimi a svačíme, naši vojáci čtou dopisy došlé z Německa. Na kopečku před Semide celá zapřažená baterie, pobitá. Dhromně napuchlí koně. Příslušný sražd. Asi po 20 km pochodu odpočíváme celé odpoledne v lesíku sz. Semide. Večer jdeme cik-cak, vyhýbajíce se ostřelovaným silnicím, až před půlnocí docházíme na místo. Jsme v první linii, naše rota v rezervě. Jsme v malém úvozu pod silnicí, každý máme díru ve svahu silnice. Já společnou s Matějíčkem. Po celý den z ní nesmíme vylézt, protože Němci k nám vidí z vesnice, která je nalevo na kopečku nad námi. Stále prší, nohy máme v mokru v té těsné díře. Noc je klidná.

Jsme naproti vsi Terronu na svahu nad řekou Aisnou /poblíž Vouzirs/. Od Terronu nás dělí Aisna, za ní kanál a pak dlouhá louka.



18.X. postavili naši pionýři 2 mosty /přes řeku a přes kanál/. Ráno se rozehrává silná naše kanonáda. Boši odpovídají slabě. Několik granátů padá až k nám. Četař Braun vyšel si na chvíli ze své díry, kterou měl vyhrabánu mělko a přikrytou jen celtou a při tom se díval, jak granát uděřil přímo do díry, z které před chvílí vstal.

20.X. Ráno jdu s četařem Šenkýřem v mlze přes pole obhlížet posice, kam máme večer zavést naši rotu. Vyměníme tam 1.rotu, která se posune přes řeku k Terronu. Šenkýř jde pořád ohnut při zemi, ačkoliv je hustá mlha. Večer skládáme naše torny u silnice a odvádíme rotu na svah nad řekou, kde se vojáci zakopávají. Já jsem si našel sklep v sousední osamělé farně. Sklep je plně obsazený kulometnou rotou, na mne zbývá jen špalek u malého stolku, zhotoveného z neohoblovaných prkýnek. Odmotávám z nohou zabláčené omotky a vytírám bláto z botů, které jsem 6 dní neměl vyzuty.

21.X. 1.rota ráno rozbita protiútokem bošů, píl naši roty jí jde dopoledne posílit. V poledne před odchodem přibíhá ke mně voják Šmilanský /mláďoučký Slovák, pocházející od Prešova, který přijel z Ameriky/ a volá na mne: " Brate četaře, na dvore je víno, čo teraz přinesli. Choď si ho nabrat!" Hned na to sestupujeme ze zalesněného svahu, přebíháme říčku a kanál po pontonových můstcích a ocitáme se na louce, za níž /asi 1/2 km/ leží Terron. Němci nás začínají ostřelovat malými děly /10,5 cm/. Moji vojáci zalehávají, já se je snažím zvednout křikem "KU předu". Sám běžím ku předu, po několika skocích nacházím Šmilanského s prostřelenou uprostřed kaskou /helmu/. Při dalším běhu mi něco zařvalo u hlavy a mrátilo to mnou o zem. Levou ruku jsem měl jak ochromenou a octl jsem se hned v ohni. Tím výbuchem vzplály signalizační rakety, které jsem měl v chlebníku. Vrhel jsem se do nejbližší díry po granátu a válel jsem se v blátě, abych oheň udusil. Když se mi to podařilo, uviděl jsem poblíž malou skupinku. Běžel jsem k nim.

Byl to náš četař Braun, který ležel na zádech a náš sanitář Sýkora ho obvazoval. Ukázalo se, že tentýž granát, který vybuchl těsně u mne, zranil těžce Brauna, který byl asi 50 m ode mne /dvojitá zlomenina nohy/. Sýkora hned vyskočil a strhával ze mne stočený na zádech celt, který hořel. Šel jsem dozadu k obvazišti, protože z levého ramene mi tekla krev. Tam mi rukáv odstříhli a ovázali mi levou paži. Měl jsem utržený sval a žíla byla asi 1,5 cm obnažená, ale netknutá. Poněvadž jsem cítil mokro na levé noze, ustříhli mi levou nohavici a ovázali mi stehno. Myslel jsem před tím, že mne tam jen uhořelo kus bláta. Na pravé dlaní jsem měl staženou kůži. To mi způsobil zámek pušky, které dostala zásah střepinami granátu, takže hlaveň byla úplně pokroucená a jak mi byla puška vyražena z ruky, strhl mi zámek kůži z dlaně. Z brýlí, které jsem nosil, mi zbyla jen jedna střepina zabodnutá u oka. Nasy a obočí jsem měl opálené. Takhle plezírovaný o jedné nohavici a jednom rukávě jsem šel do vesnice za náma /Loisy/ a při každé dělové ráně mi to zacukalo na té obnažené žíle. Z Loisy mne odvezli sanitářským autem do divišní nemocnice, umístěné ve velikém /jako cirkusovém/ stanu u Semide, kde jsem dostal injekci proti tetanu. Pak autem kamsi k Mourmelonu, kde jsem byl pořádně obvázan.

22.X. Ráno vlakem dál; ke 4 hod. odpoledne jsme v Arcis sur Aube.

23.X. O 2 hod. ráno roentgenován, hned na to uspání, operován a rány vyčištěny. Vzbudil jsem se v 6 hod. Je tu z mé čety 6 raněných. Dovídám se, že podpor.Klor a asp.Jura jsou mrtví. Také četař Pytlík. U 3.roty zbyl z 9 četařů jen Kalousek.

25.X. V poledne odjezd a 26.X. příjezd do Clermont

- Ferrand do nemocnice v Chamalière.

4.XI. Sundali mi prvý obvaz z pravé dlaně.

V nemocnicích bylo také několik raněných Němců, 2 Poláci, 3 nemocní Rusi. /Jak je svět malý. Jeden z nich byl z Popelně, kde jsem byl po svém zajetí poprvé na práci. Tito Rusi pocházeli z ruských divisií, které bojovaly na francouzské frontě a kteří po revoluci v Rusku odepřeli dále bojovat. Francouzi je odzbrojili a odvezli do Afriky dělat silnice. Jejich duševní úroveň byla neuvěřitelně nízká. Tak mi např. tvrdili, že francouzský prezident je syn bývalého presidenta, že se tam prezidentství dědí/. Ačkoliv jsem ještě francouzsky mnoho neuměl, dělal jsem lékařům podle potřeby tlumočnicka ze všech těchto jazyků. Ošetřovatelky byly dobrovolné, udržovaly pacienty vždy v dobré náladě. Při převazech, kdy strhávání obvazu z rány bylo velice bolestivé, stály vždy u postele s připravenou skleničkou koňaku. Jakmile jsem mohl chodit o berlích, toulával jsem se příjemným městem. Ošetřovatelky mi půjčovaly francouzské lehké romány a při skončení války si vyžádaly ode mne, jak vypadá náš prapor a ušily naše praporky.

10.XI. Další zprávy: por.Plíva mrtev, rovněž Šenkýř, Knotek. Zapletalovi odňata noha. U 3.čety naší roty zbyl jen četař Plhák a 9 infanteristů. Také Šetek /19-letý/ mrtev. Stejně tak starý Topol a Brožek.

Počátkem prosince mne odvolali do Cognacu mezi rekonvalescenty. Tam jsem potkal také štábního feláka Čecha, kterého jsem zapisoval do armády a kterému jsem odmítl ho vyškrtnout. A byl už zase starší rotmistr, ačkoliv na frontě nebyl. Inu felák se neztratí.

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

MÉDAILLE COMMÉMORATIVE FRANÇAISE  
DE LA GRANDE GUERRE

*Par application des dispositions de l'Instruction ministérielle  
du 20 janvier 1921 (article 1<sup>er</sup>, § 2),*

*M*

*Josef Friedrich, poručík v zář.  
Francouzský legionář*

*est autorisé à porter la Médaille Commémorative Française de la  
Grande Guerre, instituée par la Loi du 23 juin 1920.*

PRAGUE, le 2 Mai 1924

*Par délégation du Ministre de la Guerre et des Pensions,*

**Le Général MITTELHAUSER,**

Chief de la Mission militaire Française auprès de la République  
Tchéco-Slovaque,

*Mittelhauser*



# ZEMĚ ČESKOSLOVENSKÉ

VLÁDA ZEMÍ ČESKOSLOVENSKÝCH NA ZÁKLADĚ VÝNOSU ZE  
DNE 7. LISTOPADU 1918, NA ZÁKLADĚ VÝNOSU MINISTERSTVA  
VÁLKY ZE DNE 8. LISTOPADU 1918 A DOKLADU VRCHNÍHO  
VELITELE ZE DNE *12 prosince 1918* UDÍLÍ

## VÁLEČNÝ KRÍŽ

*četaři Josefu Fridrichovi, čís. m. 237, 21. Es pluk, 2. rota*

TENTO KRÍŽ BUDIŽ JEMU VÝRAZEM VDĚČNOSTI NÁRODA,  
KTERÝ NIKDY NEZAPOMENE OBĚTÍ PŘINESENÝCH ZA JEHO  
OSVOBOZENÍ.



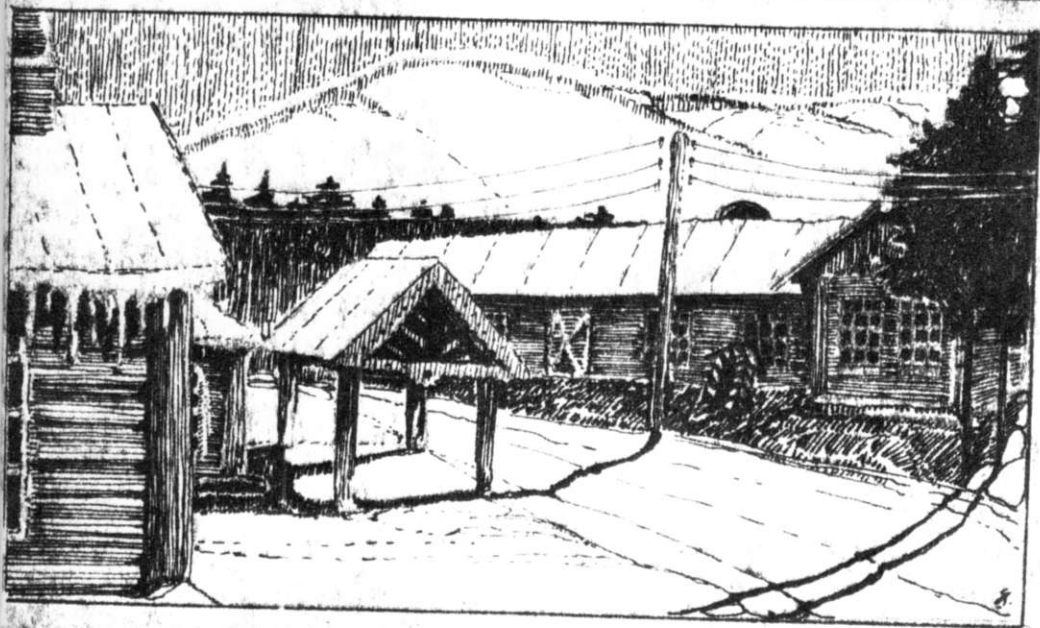
ZA NEPŘÍTOMNĚ ZA MINISTRA VÁLKY MINISTR NÁR. OBRANY

~~MINISTR ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ A VNITŘKA~~



Kasárna v N.Lomově, kde jsem prožil srpen 1916.  
V popředí "stolovaja", kde jsme tak žádostivě čekávali na zup i kašu. - Na dvoře sud, s nímž jsme jezdívali pro vodu, sami do něho zapřažení.

Kreslil učitel J.Spáčil



Na silnici u 150.baráku v Berezovce za Bajkalem.

Kreslil učitel J.Spáčil